

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ГЕНЕРАЛНИ СЕКРЕТАРИЈАТ ИЗВШЉИВАЊА РЕПУБЛИКЕ

Календарски бр. 1366

Својеручни бр. 242r

УДК бр. 347.133.911.87(457-1)(094.5.012)

ИДБ. бр.

218

БИБЛИОТЕКА „САВРЕМЕНЕ ОПШИНЕ“ БРОЈ 13
СТРУЧНОГ ЧАСОПИСА ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ГРАДА И СЕЛА КАО И САМОУПРАВА У ОПШТЕ

*Д. Милић Н. Прешкић,
у својој приватној
колекцији*

ЗАКОН О МЕСТИМА

СА СПИСКОВИМА
СВИХ ВАРОШИ И ВАРОШИЦА И КОМЕНТАРОМ

ОД

Др. ЛАЗЕ М. КОСТИЋА

БЕОГРАД, 1928.
ШТАМПА „ТУЦОВИЋ“, МАКЕНЗИЈЕВА 3. ТЕЛЕФОНИ: 11-42 И 47-35

ПРЕДГОВОР

Да издам овај Закон, био сам руковођен са два крупна разлога. Пре свега, овог Закона нема никако у књижевном промету, и то већ дуго нема. Да је он уопште на снази, дознаје се само из указа којим се неко насеље проглашује за село или, још чешће, за варошицу. Њега је тешко наћи и у Зборнику Закона и Уредаба, јер се тамо друкчије назива. Затим, што ниједно надлештво у Држави нема тачан и аутентичан списак вароши и варошица које се проглашују на основу Закона о местима. У оскуцу једног таквог списка, поједина надлештва сматрају за варошице и нека села, за вароши извесне варошице, и обрнуто. Правни положај ових насеља није идентичан, и на основу тако погрешног сматрања стварају се ненормалне и неправилне правне ситуације.

Ја сам предузео да тачно и сигурно утврдим које су све вароши и варошице у Србији и сматрам да сам успео онолико колико се може уопште успети у овом послу. Као што ће се из коментара видети, проглашавања нису вршена само указом него и на друге начине. Поред тога, не треба заборавити да су поједине варошице бивале поново проглашаване за села. Тако је, на пример, село Заграђе у зајечарском срезу постало варош пред крај 1921, а 1923 поново враћено у села. Најзад, питање насеља у крајевима Србије добивеним 1918 (или административно припојеним Србији после 1918) уопште је правно регулисано. Све је то било довољно да се овом питању посвети пуна пажња и проблем бар донекле осветли. Мени је познато колику су муку мучили управни судови 1926 кад су морали одређивати само вароши (не варошице) као изборне јединице за изборе обласних скупштина. При томе су учинили не мало грешака. Поред тога, сама Дирекција Државне Статистике није била у стању да у својим публикацијама испитује узрочност збивањима појава према врсти насеља, јер се није никад могло утврдити која су насеља градови а која села. А то је једна од најконстантнијих и најопштијих околности која утиче на различност појава које статистика истражује и обу-

хвата. Недостатак који је тиме проузрокован у публикацијама статистичким и који би постојао још и даље да се најзад није приступило овом послу, никако није ни познатан ни мален. Без тих испитивања, једно статистичко дело није никад потпуно,

Утврђујући карактер вароши и варошица, ја сам морао да се служим једино Зборницима закона и уредаба до 1909 и Српским одн. Службеним Новинама за доцније време. Зато сам уз сваку варош или варошицу назначио и конститутивни акт којим јој је тај карактер признат. Пре Рата је Управа Државне Статистике водила о томе евиденцију, вероватно и Министарство Унутрашњих Дела. Али, да ни пре Рата питање која су места варошице и вароши није било сигурно и неоспорно утврђено, види се по томе, што су у пречишћеном Зборнику закона и уредаба од 1835—1894, издатом 1897, наведене варошице према подацима из Министарства Унутрашњих Дела (уз Закон о местима стр. 155). Само за 14 варошина наведен је дан и акт проглашења за варошице, за 20 је примећено да их нема у зборницима. Ја сам међутим, све без једне пронашао у зборницима. »Пречишћеници« Зборника нису их могли наћи, а Министарство Унутрашњих Дела је за њих знало, али није знало и дан одн. акт којим су за варошице проглашене! Сад ниги Дирекција Државне Статистике, ниги Управно ни Самоуправно Одељење Мин. Унутрашњих Дела нису имали податке које сам тражио. Министарство Просвете расписује конкурсе за попуњавање учитељских места у варошима и варошицама: на питање шта оно сматра под варошима и варошицама не уме да да одговор. И тако даље. На један распис Дирекције Државне Статистике великим жупанима да извести које су варошице у њиховој области и којим су правним актом проглашене, одговорили су сви велики жупани, али ни за 10 од сто варошица нису знали начин и време њиховог проглашења за варошице. Најчешћи су били одговори да се то не зна или да је из давних времена, или из »новијег доба«, да су акта пропала за време окупације и т. д. У Јужној Србији је једним указом из почетка 1914 проглашено 18 вароши и 26 варошица; ипак *ниједан* велики жупан није знао за тај указ. Одатле су сви одговорили да варошице постоје још из турског времена, од пре 300 чак и 500 година. Разуме се да је у одговорима било означених варошица које уопште и сигурно нису варошице (тако на пр. Каменица у ваљевској области) и много сумњивих.

Последња у Србији проглашена варошица пре Рата била је Лебане у Врањском округу. Велики жупан је известио да је Лебане проглашено за варошицу 1913; датум и акт проглашења није знао (разуме се ни сама варошица од које је податке добио). Није било ништа природније него то проглашење потражити у Српским Новинама за 1913. Међутим, ту га није било. Претпостављао сам да је оно доцније отштампано, 1914. Али га није било ни у Српским Новинама за 1914. Најзад је указ пронађен у Новинама за јуни 1912. Многи жупани, и у много случајева, нису знали датуме ни послератног проглашења варошица.

Све је ово требало проверити, испитати и сигурно утврдити. Нарочито су велике тешкоће биле код насеља која су своје називе мењала (Сврљиг=Дервен, Драгинац=Вареш итд.) и посао је месецима трајао. Ако сам успео у овом потхвату, он ће несумњиво бити од користи многим установама и надлештвима државним, а и самим варошима и варошицама које ће дознати за правни акт који им је донео назив и с њим скопчана права вароши одн. варошице. Разуме се да сам у коментарима отишао много даље него што би било да сам само утврђивао вароши и варошице. Кад се већ посао прихватио, требало га је извести потпуно и солидно.

О овом питању писао сам у Савременој Општини, год. 1928 (Градови у Краљевини С. Х. С.) Зато ће у коментарима бити нешто мало истоветних података. Иначе ја писам нишао на литературу којом би се могао послужити при коментарисању сем донекле Полициског Речника г. Душана Ђ. Алимшића, који ми је местимце пружио извесне индикације за даљи рад и истраживања. О овим питањима код нас или уопште није писано или је писано врло мало. У коментарима сам се ограничио само на правна питања; друга су само додирнута да би се правна лакше решила и објаснила. О варошима са економског и статистичког гледишта говорио сам у Савременој Општини у поменутом чланку, и говорићу још али не у овом раду.

Текст Закона је штампан масним словима, коментар гармондом. Закон од 1866 обухвата §§ 1—6, допуне од 1885 §§ 7—9.

Ове последње допуне коментарисане су мање, јер 1) њима и не треба много коментара; јасне су саме по себи и 2) њихово коментарисање не би спадало толико у дужност прав-

ника колико инжењера. Зато сам ја, место сопствених коментара, навео ту само законске и остале прописе који са тим параграфима имају везе.

У састављању списка вароши и варошица који се додају књизи, помогао ми је г. Јанез Селан, секретар Дирекције Државне Статистике. Захваљујем му много на томе.

Нарочиту захвалност, пак, дугујем г. Др. Милоslаву Стојачиновићу, који је са пуно предусретљивости примио овај рад да га изда у одличној библиотеци «Савремене Општине».

Марта 1928. Београд

Л. М. К.

ЗАКОН

О ТОМЕ КОЈА СУ МЕСТА У СРБИЈИ
ОКРУЖНЕ ВАРОШИ, ВАРОШИЦЕ, А КОЈА СЕЛА

од 16 јуна 1866 године

§§ 1—6

ЗБОРНИК ЗАКОНА И УРЕДАБА У КЊАЖЕВСТВУ СРБИЈИ СВ. XIX, СТР. 139.

ДОПУНЕ

ЗАКОНА О МЕСТИМА У СРБИЈИ,
КОЈА СУ ОКРУЖНЕ ВАРОШИ, КОЈА ВАРОШИЦЕ И СЕЛА

од 21 априла 1885 године

§§ 7—9

ЗБОРНИК ЗАКОНА И УРЕДАБА У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ, СВ. 41, СТР. 190.

О ОВОМ ЗАКОНУ

1. Закон о местима је донет 16 јуна 1866; допуњаван је свега једанпут, 21 априла 1885, док мењан није никако. Допуне се односе само на обавезу израде регулационог и нивелационог плана у варошима и варошицама, и обухватају §§ 7, 8 и 9.

Службени и првобитни назив овога закона гласи: »Закон о томе која су места у Србији окружне вароши, варошице а која села«. Новела из 1885 има сличан назив: »Допуне закона о местима у Србији која су окружне вароши, која варошице и села«. Међутим, он се назива и само »Закон о местима«, и и то не само у приватном и полуслужбеном саобраћају него и у званичним актима. У указима о проглашењу некоег насеља за село или варошицу управна власт се конзеквентно позива на § 6 Закона о местима. Шта је још важније, као Закон о местима он је проширен на Јужну Србију Краљевим Решењем од 16 јануара 1914. У Решењу стоји, »да се за присаједињење области Старе Србије уведе у живот Закон о местима од 16 јуна 1866 са изменама и допунама у томе Закону од 21 априла 1885.« Према томе, овај Закон има два назива, један ранији, други доцнији. Ранији назив је аутентичан. Због своје дужине он је замењен доцније краћим и адекватнијим. Али та замена није, строго узевши, директно изведена једним законом; она је само дугом употребом консагрирана и практичношћу победила. 1885 је само промењен ред речи у првобитном називу, тако да је реч »места« дошла одма иза речи Закон. Ипак, ово остаје један редак и типичан случај презивања одн. скраћивања назива једног закона. Ми смо у наслову дела употребили доцнији и краћи назив, али у наслову Закона оба старија и аутентична. У коментарима ћемо, сасвим појмљиво, употребљавати краћи назив који је у најмању руку полуживичан.

2. Просторна важност овог Закона ограничена је на територију предратне Србије и на Јужну Србију. На крајеве добивене Букурешким уговором о миру, важност овога Закона

je direktno proširena pomenutim Kralj. Rešenjem od 16 januara 1914. Na krajeve dobivene Nejskim ugovorom o miru (još ranije okupirane), važnost je implícite proširena »Ukazom o prenošenju Ustava od 1903. god. sa svima zakonima ranije Kraljevine Srbije na južne naše krajeve prisajedišene posle Balkanskih ratova« od 30 juna 1919. Taj ukaz je ozačoen po čl. 130 Vidovdanskoj Ustava. Na druge delove naše države, važnost ovoga Zakona nije protegnuta. Pa ipak je upravna vlast proglašavala za varoši i varošnice i naselja van teritorije ranije Kraljevine Srbije. Tako je, na primer, selo Tivat u Boji Kotorškoj proglašeno 1926 za varošnicu na osnovu § 6 Zakona o mestima i selo Kastel takođe u Boji Kotorškoj još Ukazom od 31 marta 1919, sa promenom imena u Petrovač. I za Sloveniju postoje takva akta (na pr. Ukaz od 28 novembra 1926 koji se odnosi na ranije selo Trbovlje). Što se tiče teritorije ranije Crne Gore, ni za nju ne važi ovaj Zakon. Ukazom od 4 maja 1921, »proširena je na celo područje ranije Kraljevine Crne Gore zakonska snaga Zakona o opštinama od 5 juna 1903 za Kraljevinu Srbiju sa svima dopunskim izmenama i dopunama i Privremenog Zakona za izbore svih opštinskih časovnika u granicama ranije Kraljevine Srbije i okruzima bijelopoljskom, beranskom, metohijskom i plevaljskom od 11 maja 1920.« Zakon o mestima nije protegnut. U Zakonu o opštinama ima, istina, odredaba koje su različite prema tome da li je u pitanju varoška ili seoska opština. Ali, kako su u Crnoj Gori i onako postojale varoši, propisi za varoške opštine iz Zakona o opštinama važiće za varoši koje su postojale po crnogorskim zakonima. Proširenje Zakona o opštinama ne involucira tim samim i proširenje Zakona o mestima. Važnost Zakona o mestima prostire se samo na teritoriju Srbije od 1914 i na krajeve dobivene 1918 od Bugarske odnosno administrativno izdvojene iz Crne Gore i pripojene Srbiji. Prema tome, pravna akta kojima se na osnovu Zakona o mestima vrše »najmenovanja« van granica Srbije uopšte su nevažna, jer su doneta bez zakonskog oslonca. Ovo smatramo naročito potrebno da se naglasi da bi se jedinstvenost prekinula nezgodna i nepravilna praksa ili da bi se Zakon o mestima pretegnuo i na nove oblasti.

3. Što se karaktera i sadržine ovoga Zakona tiče, treba reći da on, ma da administrativni zakon, nije zakon koji bi

imao za cilj regulisanje jednog od problema administrativne podele zemlje. To je zakon o mestima ili bolje o naseljima. Zakon koji bazira na antropogeografskim faktima i stanjima, na tim stanjima daje pravnu sankciju i priznaje pravnu formu. Da li ta mesta ili naselja predstavljaju kakav faktor u administrativnoj strukturi zemlje ili kakvu samoupravnu jedinicu, ovog Zakona se to ništa ne tiče. Drugi su zakoni koji će to pitanje regulisati nezavisno od njega (Zakon o opštinama, Zakon o upravi i samoupravi gradova, Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi, Zakon odn. Uredba o подели zemlje na oblasti i t. d.). Ovom Zakonu je glavni cilj da utvrdi karakter svakog pojedinog naselja s obzirom na njegovu spoljnu konstrukciju i ekonomske odnose koji u njemu vladaju. Jednom utvrđen karakter u samom Zakonu ili u jednom pravnom aktu izdatom po propisima i ovlašćenju Zakona dobiva, istina, pravnu snagu i proizvodi izvesne pravne posledice o kojima će biti речи doznije (uz § 1), ali mesta naznačena u Zakonu direktno ili indirektno, ili imenovana po propisima Zakona jednim administrativnim aktom, ne moraju kao takva predstavljati i administrativne odn. samoupravne jedinice. Jedna varoš po Zakonu o mestima ne mora tim samim biti ni oblast ni srez ni opština. Isto se tako ne poklapaju ni pojmovi sela i opštine. Kao što ima opština od više sela, ima i opština koja se sastoji iz varoši odn. varošnice i sela. O tome će takođe biti više govora uz § 1. Nama je ovde glavno utvrditi da Zakon o upravi i samoupravi gradova koji se ima doneti po čl. 96 Ustava (stav drugi) i čiji je projekat već izražen u Ministarstvu Unutrašnjih Dela, niti će derogirati Zakon o mestima, niti će u opšte doći s njime u koliziju. U Zakonu o upravi i samoupravi gradova imenovani gradovi odn. varoši neće biti jedine varoši u državi. Tu će biti označene samo one varoši koje imaju upravnu i samoupravnu vlast ravnu vlasti sreza ili, esentualno, i oblasti (u projektu Beograd i Zagreb). Ostale, zakonom neobuhvaćene varoši, neće tim samim izgubiti karakter varoši i sva ona privilegija, favorabilna ili odvozna, koja kao varoši uživaju. Sva razlika će biti u tome, što u Zakonu o upravi i samoupravi gradova imenovane varoši neće imati sopstvene magistratske ravne po kompetenciji sreskim odn. oblasnim vlastima i u samoupravnom pogledu izdvojene od sre-

зова одн. области. Овакве вароши ће као сва друга места припадати у административном и самоуправном погледу једном срезу састављеном од села и вароши одн. варошица. Инак ће оне и даље задржати назив и карактер вароши одн. варошица са свим правним последицама које тај карактер собом доноси. Да су и у Министарству Унутрашњих Дела овако схватили ово питање, види се по томе, што у завршном члану Пројекта Закона о управи и самоуправи градова не стоји да се њим укида Закон о местима, док су иначе набројени сви остали прописи који престају важити.

4. Иако овај Закон није мењан никако, а допуњаван свега једанпут, он је у току времена ипак претрпео делимичне измене или је местимиче допуњаван другим законодавством. Он је, поред тога, у току времена различито схваћан и различито примењиван, тако да данашње значење његових одредаба не одговара значењу од 1866. Не мењан формално и директно, овај Закон је ипак индиректно, и самом променом околности политичких, друштвених и државноправних, у приличној мери изменио своју првобитну физиономију. Он није мењан нагло и радикално, али је претрпео постепену трансформацију и добио стварно други облик. Најзад, он је допуњаван и указима о променама «наименовања» места, што је сам предвиђао и на шта је овлашћивао. Све су то разлози који говоре за потребом његовог брижљивог и комплетног коментарисања. Ако иједан закон јавноправне природе, овај је несумњиво морао бити прокоментарисан. Без коментара, он је апсолутно неупотребљив. Друго је питање да ли ће наши коментари потпуно задовољити. Они су плод дугог и марљивог прибирања материјала и, у овим околностима, нису могли бити бољи и потпунији. Без скоро икакве литературе и ма какве помоћи органа који су Закон примењивали, дата је овде месецима прикупљана грађа која може послужити и за доцнија испитивања, и учињен је први корак у обради нашег месног права које је сасвим пренебрегнуто од наших административно-правних стручњака. Због тога су коментари дугачки и опширни, несразмерни са текстом закона. Услед тешких издавачких прилика, у овом коментару има и ствари које би могле бити засебно објављене, кад би прилике биле друкчије, мало преуздешене и допуњене. Ипак, овако опширни коментари неће, верујемо, сметати јер Закон није велик и његова употреба није свакидашња и хитва.

§ 1.

Сва места у Србији, у којима људи у скупу стално живе, или су вароши, или варошице или села.

5. Принципијелно, између вароши и села постоје, или боље рећи постојале су, углавном ове разлике: 1) Вароши су већа и гушћа насеља него села. 2) Становништво у варошима запослено је поглавито у занатима, индустрији, трговини, саобраћају и јавној служби, док се сеоско становништво занима искључиво пољопривредом. 3) По свом спољном изгледу, вароши су изграђене по извесном плану, улице су правилно уређене и калдрисане, зграде су једна до друге зидане у одређеном простору и збивене; раније још, градови су били опкољени зидовима и у њих се могло ући само кроз градске капије. Села, међутим, настају по правилу без реда, куће су раштркане или бар донекле удаљене једна од друге са великим двориштима потребним пољопривреднику, улица у правом смислу једва и има и, ако их има, нису праве и калдрисане. 4) У варошима је не само редован промет економских добара сконцентрисан, него и повремене састанци купаца и продаваца т. зв. сајмови, вашари или панађури могу да се одржавају само у варошима. У селима се не одржавају ни панађури ни недељни пазарни дани; редовна продаја артикала такође је ограничена.

Све те разлике постоје, углавном, и данас, али у много ублаженијој форми и без овако оштрих и сигурних граница. Данас, и код нас и на страни, има села која су по опсегу насеља и броју становништва већа од неких вароши. Данас се и сеоско становништво не бави искључиво земљорадњом, нарочито у крајевима где има услова за т. зв. пољопривредну индустрију. Многа села имају данас спољно уређење и изглед вароши а у свима настаје процес збијања и груписања. Најзад, панађури нису више искључиви привилегиј вароши, него се такође држе и у понеким економски развијенијим селима. Редовни промет добара врши се, у другим државама бар, једнако на селу као и у варошима.

Ипак, раније карактеристике вароши могу да се задрже и сад са извесним коректурама и не сматрајући их апсолутним. Ма да има села већих од појединих вароши, вароши су, процесно узевши, увек и свуда веће и гушће насељене него села. Процнат занатлија, индустријских радника, трговаца и т. д. мора увек бити већи у варошима него у селима. Нека села

могу имати спољни изглед вароши, али све вароши морају да га имају и оне не могу имати изглед села. Вароши остају привредни центри своје околине без обзира што ће и нека села моћи да одржавају панађуре. И тако даље.

6. Варошица је једна средина између села и вароши. То је или мала варош која постоји од раније или село које је на путу да постане варош. И по спољном уређењу и по занимању свога становништва, то село је изгубило многе одлике села не добивши још увек све одлике вароши. Назив варошица би одговарао немачком појму Landstadt или, још боље, Stadt-Land. У другим деловима Државе постоје т. зв. трговишта која би само донекле одговарала појму варошице. Јер, по правилу, трговиште (Flecken или Marktflecken) такође представља једну средину између села и вароши, али места која имају тај назив обично га носе стога, што су раније имала право да одржавају панађуре. Отуда и име „трговиште“, словеначки „трг“. Та места, дакле, историски носе тај назив, не зато што у новије време добивају одлике и карактеристике вароши. Код нас, по Закону о панађурима од 1902, нису само вароши и варошице у којима се панађури одржавају. Има села са правом одржавања панађура исто онако као што има варошица без тога права (једино окружним варошима то право припада на основу самог Закона). Разумљиво је ипак да се панађури држе по селима само изузетно и да је правило да се одржавају по варошима односно по варошицама. Недељни пазарни дани могу се одржавати само у варошима, варошицама и среским местима (селима) ако су удаљена од варошица бар 5 km.

7. Узевши све ово у обзир, назив варошица је код нас погоднији и адекватнији него назив трговиште. Незгода је само у томе што је реч варош, од које је, као диминутив, постала реч варошица, мађарског порекла. Сриски би било град. Међутим, по појмовима у Србији, град представља само утврђено или зидовима опкољено место; таквих градова више и нема у Србији, али има рушевина старих градова у близини нових места. Због тога се Сталаћ зове град, ма да није ни варош ни варошица (вид. Краљ. Решење од 20 септембра 1899, којим се установљује „општина града Сталаћа“).

Ипак се, код нас, у законодавству и у правним актима уопште, понекад јавља реч „град“ место речи варош. Тако је 1892 донет Закон о уређењу управе града Ниша; доцније града Београда и Скопља. У Финансиском Закону за 1928/29 говори се о градовима Прокупљу и Књажевцу. Од 1911 до скоро постојали су срески и градски судови. По Закону о њиховом уређењу, (§ 2), седишта су им била у среском месту или граду; надлежност се простирала на град или срез. Првим установљеним судовима те врсте (Указ од 1 јануара 1912) надлежност је, између осталог, одређена за град Крушевац,

за град Лесковац, за град Ниш, за град Пожаревац. Ипак су све ове изузеци; редовно се употребљава реч варош и у законодавству и у пракси.

Назив града не припада изгледа варошицама; оне би се онда морале звати градићи. Тај назив се, међутим, нигде не налази. Има само један случај да се у законодавству и варошице уврћују у ред градова (Закон о уређењу Министарства Грађевина од 1898). За варошицу употребљава се понекад реч „паланка“ (вид. Уредбу о касапницама од 8 априла 1839), раније још и „касаба“; ова последња реч би више одговарала појму трговишта (вид. Вуков речник).

8. Требало би, по правилу, да свако село, свака варош или варошица представљају и општину за себе; отуда и назив општина, општество: скуп људи који заједно живе и имају заједничке интересе. У Немачкој и Аустрији се и не говори, у праву, о градовима односно селима, него о градским и сеским општинама (Stadtgemeinde, Landgemeinde). Код нас међутим, то није случај. Општине су истина, и код нас као и на страни, постале од села односно вароши, али постајање сваког новог села не повлачи за собом и образовање нове општине. Уз то још, има тако малих села, па и варошица, да не могу саме сносити трошкове око одржавања општинске организације. У првим годинама слободног и правног живота Србије, општине су организоване од постојећих села и вароши. У Устројенију општина од 13 јула 1839 одређује се да је... „Србија састављена из 17 окружија, и свако окружије садржава у себи по неколико срезова, који су опет састављени из више села и општина. Општине ове по различју своје деле се на 3 класе, тако да у прву класу спада за сад само Београд, у другу окружне и остале вароши, а у трећу све општине селске“. У Закону о устројству општина и општинских власти од 24 марта 1866 овако је одређено: „У Књажевству Србији општине су двојаке: варошке и селске. Прописи, постављени у овом закону за варошке општине, важе и за општине по варошицама, с разликама које су ниже на свом месту означене. Све вароши, варошице и сва села која сама за себе или у вези с другим селима и засеоцима имају своју особиту општинску управу, остају и даље као општине и задржавају своје називе као вароши, варошице, села и засеоци“.

У овом Закону се први пут говори о варошицама. Тај термин је био још раније створен и употребљаван, али је сад први пут нашао уточишта у једном закону. Међутим, само три месеца иза тога Закона донет је и Закон о местима, који је питање карактера насеља наново регулисао, водећи, свакако, рачуна о постојећем стању. Мало је вароши и варошица он створио; место тога, он је прецизирао и утврдио односе који су постојали али нису били правно регулисани.

Разумљиво је да је од 1839 на даље било све мање поје-

диначних насеља која су самим тим dobila и општинску власт. Насеља су постајала све више и, административно, придружана постојећим општинским организацијама. 1839, имало је по правилу свако село свој „примирителни суд“; 1866, то већ није случај. Закон о општинама од 25 новембра 1889, обустављен 1894, (кад је нанова био враћен на снагу Закон од 1866) и васпостављен 1903, такође дели општине на сеоске и варошке (чл. 5). Под варошким општинама разуме и он општине варошица. Међутим, у овом Закону је одређено да мања села (испод 200 пунолетних грађана, што би одговарало броју од приближно 800 становника) имају заједно са суседним селима да образују општину. Само компактност села одн. вароши мора да буде сачувана; не може половина једног села припадати једној општини а половина другој.

У члану 7 сам Закон о општинама демантира своју одредбу из чл. 5 претпостављајући могућност да и једна варош одн. варошица може заједно са селима сачињавати општину. У пракси, такви случајеви нису ретки. Само је сад тешкоћа у томе како назвати такву општину, сеоском или варошком. У пракси постоји збрка у том погледу. Она је нарочито појачана послератним проглашавањем варошица без реда и система. Ту збрку је понекад врло тешко отклонити због тога, што о груписању и разгруписању општина одн. образовању сасвим нових општина решава Скупштина, док се проглашење за варошицу или варош врши Краљ. Указом. О томе ће се детаљније говорити уз § 6.

Данас је стање такво, да поједине општине имају по неколико села и једну варошицу. Има чак случајева да у истој општини постоје две варошице поред још неког насеља (Мајданпек и Доњи Милановац). Раља је (у Београдском округу) 1923 проглашена за варошицу, а Скупштина јој је тек 1925 признала засебну општину. Таквих случајева има много. Има чак и вароши у чије општине спадају понека села (Врање три села, Ваљево четири, Крушевац два, Ужице пет заселака, Прокупље један, а Лозница 8 села или заселака) У Лозници, више од трећине становника општине живе ван вароши. У многим општинама које имају понеку варошицу, сеоско становништво је далеко многобројније него становништво у варошици.

И у Јужној Србији, одмах по Ослобођењу, призната су у главном сва компактна насеља као општине. По Уредби о уређењу ослобођених области од 18 августа 1918 „свако село, варошица или варош што се приликом заузећа затекло као општина, односно прва управна јединица, остаје и од сада тако, у колико управне власти не нађу разлога да то промене“ (чл. 1). Доцније промене управних и, од 1919, законодавне власти нису незнатне.

Нов Пројекат закона о општинама наређује да свака општина мора имати најмање 2000 становника. Компактних на-

сеља са толиким бројем становништва данас је мало, па ће, према томе, све више бити села и варошица без засебне општинске организације. Општине су постале од села и варошица, али, све што се иде даље, првобитни се принцип губи и та веза није више апсолутна и безусловна.

Овде нам је главно утврдити да се појмови села одн. вароши не поклапају у Србији са појмом општине и да, према томе, подела општина на варошке и сеоске у Закону о општинама од 1903 нема више ни смисла ни оправдања. Као што више села могу имати једну општину, могу је имати и неколико села са једном варошицом одн. вароши, па чак и неколико варошица са селима. Није немогуће, ма да данас тога нема, да се једна општина састоји и од вароши, и од села, и од варошице (ово би могло настати кад би се неко предграђе вароши прогласило за варошицу).

9. Сам Закон о местима, у првобитној садржини, не прави никакву разлику између села и вароши одн. варошица и не ствара им различите правне положаје. Допуне у том Закону, од 1885 налажу, као што ће се видети из доцнијих параграфа овога Закона, дужност варошким општинама да израде регулационе и нивелационе планове у варошима и варошицама. И то је сва разлика коју овај Закон чини. Али има у специјалним административним и финансиским законима прилично одредаба у којима се различито третирају или варошке општине с једне стране а сеоске с друге, или вароши одн. варошице за разлику од села, или *становништво* варошко за разлику од сеоског.

По Закону о обласној и среској самоуправи од 1922 (чл. 4) веће вароши (изнад 5000 становника) сачињавају засебно бирачко тело за изборе обласних скупштина а не у заједници са срезовима којима припадају. По Закону о општинама од 1918 (чл. 54 о и 54 п) места општинских одборника се друкчије распоређују, на основу изборних резултата, у варошима а друкчије у селима и варошицама. У варошима има представништва мањина, у селима и варошицама га нема.

У варошким општинама (дакле и варошицама), председник и кметови морају имати неке специјалне квалификације, морају бити писмени и плаћати већи порез (чл. 105 Закона о општинама); председник има већу плату (чл. 117), благајник полаже већу кауцију (чл. 112). Општински збор у варошким општинама има ширу надлежност (чл. 33, тачка 4); одбор исто тако (чл. 86, тачка 7).

Варошке општине морају у буџетима предвидети и неке издатке које сеоске општине нису дужне да чине (на осветлење, канализацију, паркове и т. д. — чл. 129 тачка 11 Зак. о општинама). Оне су дужне издржавати ноћне стражаре и уопште полицију, т. зв. општинску стражу (чл. 129, последњи став Зак. о општинама, и Правилник за општинске

стражаре издат од Министра Унутрашњих Дела 18 фебруара 1928, чл. 1).

По Закону о таксама, општине у варошима имају права на наплату специјалних такса (за изношење ђубрета Т.Бр. 383, за чишћење улица Т.Бр. 384, за запремање тротоара и улица Т.Бр. 396, пијачне таксе Т.Бр. 397, и т. д.). Ове таксе могу и варошице да наплаћују ако општински одбор реши и Министар Финансија одобри. Поред тога, многе опште таксе за све општинске власти веће су кад је у питању варошка општина него кад је сеоска (на пример Т.Бр. 362, 381 и т. д.). Величина извесних државних такса зависи такође од величине места али се не прави разлика да ли је то место варош, варошица или село (на пр. Т.Бр. 95, 109, 115 и т. д.). Како су вароши по правилу веће него села, примена ових тарифских бројева ће ипак зависити донекле и од врсте места.

И по привременом Закону о државној трошарини, таксама и пристојбама, варошке су општине директно или виртуелно (по претходном одобрењу Министра Финансија) овлаштене на повећање извесних такса или завођење нових.

По Закону о непосредним порезима од 1928, варошки плацеви се уврштају у ред најбоље врсте земље (чл. 18), споредне зграде у варошима и варошицама не ослобођавају се порезе (чл. 32 тачка 15) и т. д.

По Закону о уређењу Управе Фондова (Државне Хипотекарне Банке), зајам на земљишта за подизање зграда даје се само у варошима и варошицама (чл. 7 под 1).

По Закону о сеоским дућанима од 1891, ти дућани не могу постојати ако нису удаљени од вароши или варошице бар четири сата. Мин. Трговине и Индустрије је тај став протумачило тако, да четири сата одговарају даљини од 16 кил. У сеоским дућанима се може продавати само у Закону одређена роба. Да се дућани уопште отворе, мора решити збор переских глава; али, ако једанпут он то реши, број отворених дућана је неограничен. У варошима и варошицама, свих тих ограничења нема.

По Закону о општинским кошевима од 19 децембра 1889, варошке општине могу оснивати новчане фондове за случај неродице место давања у природи и образовања резервних кошева и амбира, што је за села обавезно.

Има још у појединим законима разликовања села и вароши али су та разликовања мање и не опште важности (по Закону о народним школама у погледу плаћања станарине учитељима, по Решењу Мин. Савета о додацима на скупоћу државних чиновника — чл. 2 — у погледу величине тих додатака ит.д.).

10. По стилизацији § 1, изгледало би да сва насељена места („у којима људи у скупу стално живе“) морају бити

или вароши, или варошице, или села. Ова одредба није била потпуна ни кад је донета; поред тога, она је доцније још више измењена и допуњена новим околностима. О томе ће бити речи уз §§ 4 и 5.

§ 2.

Вароши су: Београд, и сва она места, у којима стално пребивају окружне власти.

11. По овоме члану, да би се неко насељено место сматрало као варош, оно мора бити седиште окружне власти; једино је Београд, на основу самог Закона о местима, проглашен за варош без обзира да ли у њему постоји и седиште неке окружне власти. Београд је престоница, седиште централних државних власти, и равнодушно је онда да ли ће она бити и центар какве ниже управне јединице, у овом случају округа. Под седиштем окружних власти треба разумети управне оди. полициске власти, не судске, духовне, изборне, (судски и изборни окрузи, окружни протопрезвитерати) и т. д. у колико се не подударују са управним.

Ипак овај пропис не треба схватити тако, да ниједно место не може бити варош ако није административни центар округа. Јер, по § 6 истог Закона, државне власти имају могућности и права да и друга места проглашују за вароши, а и у доцнијем законодавству се понекад помињу окружне и *осишале* вароши што не би било кад би постојале само окружне вароши. Сва је разлика у томе, што седишта окружних власти ео ipso постају вароши самом чињеницом да се у њима налазе окружне власти. По свом правном положају, више не постоји никаква разлика између окружних и других вароши; раније је она чињена и у пракси и у законодавству и ако у уском опсегу. Било је тада две врсте вароши: окружних и обичних (општине окружних вароши нису припадале ниједном срезу него су стајале под директним надзором окружних власти и т. д.)

12. Број округа, следствено и број седишта окружних власти, мењао се неколико пута у току прошлог века. Значи ли то да су престајала бити вароши места којима је одузето седиште окружних власти? Потврдан одговор на ово питање био би, по нашем мишљењу, правилнији. Та места су добила правни карактер вароши само на основу факта „пребивања окружних власти“; чим је тих власти нестало, место добија свој ранији правни положај и с њим склопачи назив. Незгода која би тиме настала, уклоњена је срећом Уставом од 1888 одн. 1903. О томе ћемо ниже говорити.

По нашем новом праву, свореном Видовданским Уставом од 1921 и органским законима који га допуњују и изводе,

округа је делом потпуно ишчезло, делом су на путу да ишчезну. Место округа, највише локалне управне и самоуправне јединице представљају сад области. Значи ли то да сад, по Закону о местима, само седишта обласних власти, великих жупана, остају вароши, док друга губе тај значај? На ово питање не би било лако дати одговор имајући у виду само текст Закона о местима. Разумљиво је да би у питању биле само оне бивше окружне вароши, које су постале вароши индиректно, зато што су седишта округа. Остале вароши, проглашене специјалним правним актом, задржале би свој назив све док им истим путем не би био одузет. Али ово питање се, у конкретним околностима, не може и неће појавити. Питање вароши у Србији, Северној и Јужној, решено је срећом мимо параграфа 2 Закона о местима, са малим изузетком у Јужној Србији о чему ће бити доцније говора.

13. Устав од 1888, обустављен 1894 и враћен у живот 1903, одређујући изборне јединице за Народну Скупштину, признао је као засебна бирачка тела све вароши у Србији. Том приликом он их је, у чл. 81, и именовао. По том члану, у Србији има 24 вароши, од којих су 17 биле последња седишта окружних власти и 7 без тих седишта. Али међу тим седам, налазе се и сва ранија седишта округа (поред неких које нису никад биле седишта округа). Према томе, питање губитка карактера вароши ранијим окружним варошима беспредметно је. По Уставу од 1903, вароши су ове. Окружне: 1.) Београд, 2.) Ниш, 3.) Крагујевац, 4.) Ваљево, 5.) Врање, 6.) Горњи Милановац, 7.) Зајечар, 8.) Крушевац, 9.) Негошин, 10.) Пирот, 11.) Пожаревац, 12.) Прокуље, 13.) Смедерево, 14.) Ђурија, 15.) Ужице, 16.) Чачак, и 17.) Шабац; остале: 18.) Алексинац у округу нишком, 19.) Јагодина у округу моравском, 20.) Књажевац у округу тимочком, 21.) Лозница у округу подринском, 22.) Лесковац у округу врњанском, 23.) Параћин у округу моравском, 24.) Свилајинац такође у округу моравском. Само у пет округа постоје вароши и мимо окружног места, у моравском три такве вароши (свега дакле четири са окружном вароши).

Могло би се једино поставити питање, да ли ова одредба Устава од 1903 није укинута, јер се у Уставу од 1921 не говори ништа о варошима. То може значити да је Устав од 1921 хтео намерно одузети поменутиим местима варошки карактер.

Ми мислимо да све те вароши задржавају, правно, свој варошки карактер. Устав од 1921 није истина реципирао одредбу чл. 81 Устава од 1903, али не да би им укинуо значај вароши, већ просто зато што је он, и иначе концизнији, изоставио из свог текста све одредбе о изборним јединицама. Он је то питање препустио законодавцу да га реши. А и Устав од 1903 бавио се варошима и именовао их само посредно, као изборна тела.

Али и те 24 вароши свакако нису више вароши са уставним заштитом. Једним обичним законом њима се може одузети варошки карактер, па било да то закон учини изрично или само посредно, постављајући нове услове за задобијање грађског обележја које та места не би испуњавала. Одредбе ранијег Устава важе и сад у колико нису у противности са садашњим Уставом, важе бар за Србију. Али не више као уставне норме већ као обичне законске. Само оне норме које имају уточишта у актуелном уставу, морају бити мењане уставоревизионим поступком.

Изази, дакле, да се са правног гледишта може слободно признати варошки карактер за 24 места у Северној Србији. Та су места већином и вароши у економском смислу речи.

14. Док је питање карактера напред именованих места неспорно, бар по нашем мишљењу, постоји још неколико места у Србији која се местимиче убрајају у вароши ма да за то не постоје јасни основи.

Ту долазе пре свега два места добивена од Бугарске Нејским Уговором о Миру и припојена административно, уз нека остала, постојећим окружним Северне Србије. Оба су седишта средњих власти. То су Цариград и Босиљград. Босиљград је Дирекција Државне Статистике у „Претходним Резултатима пописа становништва од 1921“ (страна 221) уврстила као варош, Цариград као варошницу. Такве податке је она добила од самих општина тих двају места и од полицијских власти одних пописних органа.

Међутим, бар у колико се на Босиљград односи, тај поступак Дирекције Државне Статистике није био оправдан. Босиљград не само да није варош, него ни варошница; Босиљград је село. Као село, оно је сматрано у Бугарској све до окупације од наших трупа. То смо утврдили из списка насељених места у Царству Бугарској, који је издала њихова Главна Дирекција Статистике према попису од 1910 и од 1920. У овом последњем списку (стр. 21) констатује се у примедби да су нека ранија села из хустендилског округа уступљена Југославији; међу њима је и Босиљград. Да нема те примедбе, могло би се мислити да је од 1910 до 1918 Босиљград постао варош; овом примедбом је та сумња отклоњена. Значи да је Босиљград увек под Бугарском сматран као село; после присаједињења он није проглашен ни за варошницу ни за варош. Питање Босиљграда је правно лако решити, само што то решење треба да приме и све државне власти.

За Цариград, међутим, проблем је мало тежи. Цариград је у Бугарској сматран као град. То се такође види из оба поменута списка насељених места (у последњем стр. 60, у примедби испод табеле). Али је у Бугарској постојала само једна врста града одних вароши, не две као код нас. Зато се поставља најпре питање мора ли се Цариграду признати положај који

је живао у Бугарској и затим, ако се већ призна, да ли ће се он уврстити међу вароши или варошице. Нејски Уговор о Миру помиње Цариброд као пункт за повлачење граничне линије; ту га не означаје ни као град ни као село. Један цео одељак тога Уговора налаже признавање стечених права за појединце у уступљеним областима, али не и за насеља односно места. Ипак би се те одредбе дале проширити и на места, ако се то не противи унутрашњем законодавству државе која врши анексију. Уосталом, и у другим ослобођеним крајевима су признавата стечена права ове врсте, па не би било разумљиво не признати их малом делу стечених територија на истоку наше Државе. Али, признато једном, то стечено право треба ипак да се конформира општем правном стању у Држави. Ми имамо две врсте градова: вароши и варошице. У коју метнути Цариброд? Ми мислимо да би правилније било Цариброд сматрати као варошину него као варош, и то из ових разлога.

1) Принципијелно, варошка насеља се само онда сматрају као вароши у ужем смислу ако су седишта окружних власти; друга насеља се по изузетку проглашују за вароши. Цариброд није био седиште округа ни у нас ни у Бугарској (тамо је свадло под софиски округ), а за варош није проглашен. 2) По својој величини (испод три и по хиљаде становника), он пре спада у категорију малог него нормалног града, дакле у категорију варошице. Због тога ћемо ми Цариброд уврстити у ред варошица, не вароши.

За још два места у Северној Србији може да се сумња да ли су вароши или варошице. То су Александровац, у жупском срезу крушевачког округа, и Трстеник, среско место у истом округу. Александровац је поменут као *варош* у једном решењу Мин. Унутрашњих Дела од 23 јануара 1890 (види Зборник Закона и Уредаба за 1890). Ми мислимо да је то једна административна грешка. Али, и кад то не би био случај, Мин. Унутрашњих Дела не може ни директно, још мање индиректно, проглашавати насеља за вароши. Остаје дакле да је Александровац варошица, за шта је правилно проглашен.

Са Трстеником пак, ствар је тежа. Трстеник је варошица још по самом Закону о местима, дакле још од 1866. Али општини трстеничкој су припадала и нека околна села. 1909 је Скупштина решила а Краљ потврдио да Трстеник сам за себе образује општину под називом „општина *вароши* Трстеника“. Краљевска потврда је од 19 децембра 1909 и публикована је у Зборнику за 1909 (поред Српских Новина). Како би законодавна власт могла, по нашем мишљењу, да проглашује вароши (о томе ће бити говора уз § 6), из овога би се Решења дало извести да је од 1909 Трстеник варош а не више варошица. Ипак ми сматрамо да је Трстеник и даље остао варошица а да поменуто решење представља само једну

омашку, да је базирано или на заблуди власти или је једна случајна грешка. Јер из текста самог Решења излази као да је Трстеник и до тада био варош, па се тад само одваја као чиста варошка општина. Међутим, то у ствари није било. Зато и Трстеник убрајамо у варошице.

15. Из свега овога следује да у Северној Србији има само 24 вароши које су напред именоване. По званичном Пројекту Закона о управи и самоуправи градова, као градови у смислу тога закона сматрале би се само 13 вароши у Сев. Србији, исто онолики број колико има у Србији седишта обласних власти. Међутим, једна обласна варош (Ђуприја) не би се сматрала као град по Закону о управи и самоуправи градова, док би се као град сматрао Лесковац, који није седиште области.

16. У Јужној Србији, одређивање врсте насеља било је једно од питања која су међу прима решавана. Много пре других закона, Закон о местима је протегнут на територију ослобођену у ратовима од 1912 и 1913. Као што је у Уводу речено, то се збило 16 јануара 1914. Самим тим „увођењем у живот“ Закона о местима од 1866, сва су окружна места постаза вароши. Међутим, само неколико дана после увођења у живот новог Закона, изашао је један велики Указ који је поименице утврдио која се места у новим крајевима имају сматрати као вароши, а која као варошице, с тим да преостала места важе као села. То је Указ од 23 јануара 1914.

По Указу од 23 јануара 1914, потврђена су као вароши сва седишта окружних власти, али је једновремено још шест места без седишта окружне управе проглашено за вароши. Према томе, Јужна Србија у границама од 1913 имала је 18 вароши, од којих дванаест окружних. Окружне су вароши: 1. *Бишњољ*, 2. *Кавадарци*, 3. *Косовска Митровица*, 4. *Куманово*, 5. *Нова Пазар*, 6. *Охрид*, 7. *Призрен*, 8. *Пријеполје*, 9. *Приштина*, 10. *Скопље*, 11. *Тешово*, 12. *Шћип*. Остале: 13. *Велес*, у срезу велешком округа скопског; 14. *Гњилане*, у срезу гњиланском округа косовског; 15. *Дебар*, у срезу дебарском округа охридског; 16. *Бевђелија* у срезу њевђелиском округа тиквешког; 17. *Прилеп*, у срезу прилепском округа битовског; 18. *Сјеница*, у срезу сјеничком округа рашког.

Од дванаест округа, шест имају само по једну варош (окружну) а шест по две, уз окружну још по једну.

17. Како доцније ни једно место није проглашено за варош на тој територији, стање би било у Јужној Србији јасно у погледу вароши. Међутим, не треба заборавити да се територија Јужне Србије повећала и 1918, и то источно са неким крајевима добивеним од Бугарске, и западно, са крајевима које је 1912 и 1912 Црна Гора добила од Турака а који су после Светског Рата административно припојени Србији.

Сумњиво је да ли проширена важност Закона о местима у 1914 може да се протегне и на ове крајеве. Јер у поменутом Крал. Решењу речено је да се „уводи у живот за *присаједињење* области Старе Србије“. У тај појам свакако спадају области припојене до 1914 али је питање да ли је оно могло имати у виду доцније припојене области. У Решењу не стоји да се оно односи на области добивене од Турака; према томе би се могло проширити на све области Старе Србије присаједињене Србији. Али се, приликом издавања Решења, мислило свакако на териториј који је већ био присаједињен, на териториј одређен и ограничен, а не и на териториј који би још могао припасти Јужној Србији, где су ратови сматрани као окончани.

Цело ово излагање има само теориски значај. Практично, оно је без важности. Јер је 30 јуна 1919, као што је речено, издан „Указ о преношењу Устава од 1903 год. са свима законима раније Краљевине Србије на јужне наше крајеве присаједињене после Балканских Ратова“. Ако Закон о местима није важно за те крајеве до 30 јуна 1919, од тога дана несумњиво важи.

Проширењем Закона о местима на крајеве припојене Србији 1918 оди. 1919, ушла су у ред вароши још четири седишта округа припојених од Црне Горе. Са те четири вароши број вароши у Јужној Србији пење се на 22. Оне су: 19) *Беране*, 20) *Бијело Поље*, 21) *Пећ*, 22) *Пљевли*. Крајеви добивени на истоку од Бугарске припојени су, административно, већ постојећим окрузима. Не образујући засебан округ, њима није ни број вароши по § 2 Закона о местима повећан.

Од ове четири вароши није ни једна постала седиште обласне управе. Како су те вароши постале варошима само зато што су била седишта окружних власти, само за њих може бити спорно да ли ће се и после 1922 третирати као вароши. Ми мислимо да их и даље треба једнако третирати. Окружна места су губила значај вароши ако би прест да бити окружна места зато што је измењена подела на округе, што би она ушла у састав једног округа који је добио друго седиште и ово би постало варош. У овом случају, та места нису деградирани на тај начин, већ услед сасвим новог система административне поделе земље, услед општег укидања округа као таквих и образовања највиших локалних административних јединица вишег опсега. Уосталом, дуго иза 1922 нека од ових места су имала још увек окружног начелника (и ако не више окружне власти у ранијем смислу); окружно начелство у Пећи укида се тек Финансиским Законом за 1928/29 год. Како Закон о местима није предвиђао овакве реформе, правни карактер вароши овим местима треба признати по општем принципу стечених права, која се губе само кад то закон изрично или бар јасно тражи.

18. Званично се сматрају као вароши, поред набројених 22, још и Струмица у ранијем тиквешком округу и Ђаковица у ранијем метохијском округу, обе присаједињене 1918. Оне нису окружна места, а такође нису специјално проглашене за вароши. Према томе, правно, њима је тешко призвати варошки карактер. Ђаковица је сматрана под Турском као град, Струмица под Бугарском. Струмица броји преко преко 6.000 становника, Ђаковица скоро 13.000. По броју становништва, свега три вароши у Северној Србији изузев Београда превазилазе Ђаковиду. По свом спољном уређењу и занимању становништва, оба ова места имају карактеристике градова; оне су стварно вароши. Да су биле присаједињене 1913, несумњиво би и оне Указом од 23 јануара 1914 биле обухваћене као вароши. После 1918, мање се пазило на те фпрмалности, али је карактеристична чињеница да све власти та места сматрају као вароши. Да то није био случај, оне би несумњиво биле проглашене бар за варошице. Овако, оне имају исто онако мало права на назив варошица као и на назив вароши. Због свега тога, ми би ипак били мишљења да се њима и даље признаје назив и значај вароши. Струмица и Ђаковица, ова последња нарочито, не могу се сматрати као села кад се и нека скоро чиста села сматрају као варошице. Ако се већ има бирати између вароши и варошице, њима први назив више доликује с обзиром на њихову величину. Ипак је потребно да Министарство Унутрашњих Дела једним указом ово питање изведе на чистину и отклони неспоразум. Тим пре, што ова места, ако су вароши, образују засебно изборно тело за изборе обласних скупштина. Док се указом то питање не реши, њима би управни судови могли спорити варошки карактер. Ако се ово наше мишљење усвоји, Јужна Србија ће имати 24 вароши, исто онолико колико и Северна Србија.

19. По званичном Пројекту закона о управи и самоуправи градова, као градови у смислу тога закона остали би у Јужној Србији свега седам садашњих вароши: Битољ, Пећ, Призрен, Прилеп, Приштина, Скопље и Штип. Једна од тих вароши није била ни окружна варош (Прилеп), а још две нису обласни административни центри (Пећ и Призрен). Четири обласне вароши, колико их свега има у Јужној Србији, имале би све градску управу и самоуправу.

Вароши у Јужној Србији су просечно много веће по броју становника него у Северној. Половина од њих има преко 10.000 становника, док их у Северној Србији има само четвртина.

§ 3.

Варошице су:

1. Бања, у срезу бањском окружија алексиначког.

2. Гроцка, у срезу грочанском окружија београдског.
3. Обреновац, у срезу посавском, окружија ваљевског.
4. Уб, у срезу тамнавском окружија ваљевског.
5. Аранђеловац, у срезу јасеничком окр. крагујевачког.
6. Рача, у срезу лепеничком окр. крагујевачког.
7. Доњи Милановац, ср. поречкоречком окружија крајинског.
8. Кладово, у срезу кључком окружија крајинског.
9. Трстеник, у срезу трстеничком окружија крушевачког.
10. Велико Градиште, у срезу рамском окружија пожаревачког.
11. Крупањ, у срезу рађевском окружија подринског.
12. Паланка, у срезу јасеничком окружија смеревског.
13. Ивањица, у срезу моравичком окр. ужичког.
14. Пожега, у ср. пожешком окр. ужичког.
15. Карановац, у срезу карановачком окр. чачанског.
16. Рашка, у срезу студеничком окр. чачанског.
17. Лешница, у ср. поцерском окр. шабачког.
18. Митровица, у ср. мачванском окр. шабачког.
19. Свилајнац, у ср. ресавском окр. ћуприског.
20. Параћин, у ср. параћинском, окр. ћуприског.
21. Мајдан-пек.

20. Између вароши и варошица по овом Закону постоје следеће разлике. (1) За постајање варошице није меродавно да ли је место у питању седиште среза, што би одговарало принципу из § 2 кад би се применио на варошице. До Рата је велики број средских власти имао седишта у селима на и сад има „средских села“. Од 83 среза у Северној Србији, колико их данас има, 25 имају седиште у варошима (у свакој вароши сем у Ћуприји по једно, у Прокуљу и Крагујевцу по два), 51 у варошицама а 7 у селима. Као што има варошица без средских власти, има и средских власти ван варошица. (2) Док извесна места постају вароши чим испуне услове из Закона о местима (тима што постају седишта округа), неке варошице су поименице означене у самом Закону а све остале могу постати само по специјалном проглашењу на основу § 6 Закона о местима. Од вароши је поименице споменут само Београд, варошица пак двадесет и једна (данас у ствари деветнаест). Варошица не може постати индиректно као варош;

свака од њих мора бити поименице означена у једном конститутивном акту.

21. Многе од варошица из овога параграфа сматране су и раније као варошице, понеке чак као вароши. Тако је 1853. прописано „Устројеније местне полицијске власти у рударској вароши Мајданпек“, (са свагом законом), у коме се наредбује да варош Мајданпек спада „у категорију окружних вароши“. Ипак, стање до 1866. није било прецизно регулисано, поред тога што је овим Законом и измењено. Зато се на раније стање овде не осврћемо; довољно је у излагањима ни до 1866. кад је Законом о местима ударена основа нашем месном праву, које и сада важи.

22. Текст § 3 треба унеколико исправити. Две варошице постале су дошње вароши: Свилајнац и Параћин. Тиме се број варошица проглашених самим Законом о местима спушта на 19. Неке су од њих промениле називе. Тако се Карановац сад зове *Краљево*, а Бања се зове *Соко Бања*. Митровица се зове још и Мала Митровица, за разлику од Сремске и Косовске.

Многе варошице, уз то, налазе се сад у другим срезovima оди. окрузима. Тако, Соко Бања је припадала напослетку нишком округу а не алексиначком; Краљево срезу жичком, на срезу карановачком; Лешница срезу јадранском округа подринског, не срезу поцерском округа шабачког; Митровица такође округу подринском, не шабачком. Вароши Свилајнац и Параћин припадали су моравском, не ћуприском округу, као што је већ напред речено (уз § 2). У већини случајева овде се ради о промени назива среза оди. округа, тако да територијална припадност ових варошица није била стварно измењена.

За варошицу Мајданпек није у Закону означено коме округу и срезу припада, зато што је имала управу вароши у рангу окружног начелства. Тај недостатак треба попунити. Мајданпек се налази у поречком срезу ранијег крајинског округа.

23. Дошње су проглашене за варошице многа места у Северној Србији, која треба додати варошицама поменутим у Закону. Овде наводимо само ова места за која смо несумњиво утврдили да су варошице са правног гледишта, за које смо нашли акте проглашења, који увек нису били директни. Зато, уз имена варошица и среза оди. ранијег округа коме су припадали, наводимо и конститутивни акт на основу кога је место у питању добило назив варошице. Бројеве Српских и Службених Новина оди. Зборника закона и уредаба нисмо навели, јер би то заузело много простора, а њих није тешко пронаћи кад се зна датум и година проглашења. Овде наведене варошице нису припадале увек срезovima и окрузима који су означени; често нису припадале ни у моменту проглашења за варошице. Ми смо навели срез односно

округ коме су варошице припадале у последње време, и то из практичних разлога. У Закону о местима наведеним варошицама нисмо мењали њихову среску и окружну припадност, јер би тиме мењали сам законски текст, и зато смо измене навели у коментару. Овде је, међутим, то могуће учинити, јер правна акта о проглашењу не наводимо текстуално.

Доцније проглашене варошице наводимо по хронолошком реду; њихов азбучни списак и списак по територијалној подели доћи ће на крају књиге као додаток.

Према томе, ове су варошице проглашене после 1866 и овим правним актима:

20). *Власотинце*, у срезу власотиначком округа врањског, Указом од 6 фебруара 1879. То је „Указ о одређењу простора и граница округа и срезова у ослобођеном и присаједињеном Србији земљишту“ (после ратова од 1876—78). У њему је Власотинце означено као варошица.

21). *Найталници*, у срезу лепеничком округа крагујевачког, Указом од 21 јануара 1881.

22). *Голубац*, у срезу голубачком округа пожаревачког, Указом од 23 марта 1881.

23). *Деспотовац*, у срезу деспотовачком округа моравског, Указом од 16 јуна 1882.

24). *Александровац* (раније зват Кожетин), у срезу жупском округа крушевачког, Решењем од 19 јуна 1882.

25). *Кучево*, у срезу звишком округа пожаревачког, Указом од 8 јула 1882.

26). *Велики Поповић*, у срезу деспотовачком округа моравског, Указом од 8 јула 1882.

27). *Лазаревац*, у срезу колубарском округа београдског, Указом од 18 септембра 1882.

28). *Варварик*, у срезу темнићском округа моравског, Решењем од 29 новембра 1882.

29). *Љубовија*, у срезу азбуковачком округа подринског, Краљевским Решењем од 8 августа 1885. То и остала краљевска решења нису варошице проглашавала директно него у т. зв. Решењу о укидању досадашњих и уређењу нових општина, која је Краљ издавао по чл. 5 тадашњег Закона о устројству општина и општинских власти. У њима су она места назначена као варошице.

30). *Топола*, у срезу јасеничком округа крагујевачког, Краљ. Решењем од 9 августа 1885.

31). *Бајточина*, у срезу и округу крагујевачком, Краљ. Решењем од 9 августа 1885.

32). *Бољевац*, у срезу бољевачком округа тимочког, Решењем Министарског Савета по овлашћењу Краљевом од 2 септембра 1885. Ово је, исто као горе, акт краљевске власти једнак указу, само је овј донет од делегираног органа. Донет

је у истом циљу „укидања досадашњих и уређења нових општина“.

33). *Брза Паланка*, у срезу брзопаланачком округа крајинског, Решењем Министарског Савета по овлашћењу Краљевом од 2 септембра 1885.

34). *Текија*, у срезу кључком округа крајинског, Решењем Мин. Савета по овлашћењу Краљевом од 2 септембра 1885.

35). *Бела Паланка*, у срезу белопаланачком округа пиротског, Решењем Мин. Савета по овлашћењу Краљевом од 5 септембра 1885.

36). *Брус*, у срезу копљоничком округа крушевачког, Решењем Мин. Савета по овлашћењу Краљевом од 5 септембра 1885.

37). *Ариље*, у срезу ариљском округа ужичког, Краљевским Решењем од 11 фебруара 1886.

38). *Бајина Башта*, у срезу рачанском округа ужичког, Краљ. Решењем од 11 фебруара 1886.

39). *Ражањ*, у срезу ражањском округа крушевачког, Краљ. Решењем од 11 фебруара 1886.

40). *Рековац*, у срезу левачком округа моравског, Краљ. Решењем од 11 фебруара 1886.

41). *Жабаре*, у срезу моравском округа пожаревачког, Краљ. Решењем од 12 марта 1886.

42). *Пејровац*, у срезу млавском округа пожаревачког, Краљ. Решењем од 12 марта 1886.

43). *Рогачица*, у срезу рачанском округа ужичког, Указом од 26 марта 1886.

44). *Сурдулица*, у срезу масуричком округа врањског, Указом од 13 јула 1886.

45). *Куршумлија*, у срезу косаничком округа топличког, Краљ. Решењем од 5 децембра 1886.

46). *Колари*, у срезу подунавском округа смедеревског, Указом од 31 јануара 1889.

47). *Багрдан*, у срезу беличком округа моравског, Указом од 22 фебруара 1892.

48). *Косјерић*, у срезу црногорском округа ужичког, Указом од 22 фебруара 1893.

49). *Младеновац*, у срезу космајском округа београдског, Указом од 2 августа 1893.

50). *Сопљ*, у срезу космајском округа београдског, Указом од 2 августа 1893.

51). *Гуча*, у срезу драгачевском округа чачанског, Указом од 2 августа 1893.

52). *Божевац*, у срезу и округу пожаревачком, Указом од 17 марта 1896.

53). *Сараорци*, у срезу орашком округа смедеревског, Указом од 17 марта 1896.

- 54). *Лайово*, у срезу лепеничком округа крагујевачког, Указом од 17. марта 1896.
- 55). *Драгинац* (раније зват Вареш у селу Јаребница), у срезу јадранском округа подринског, Указом од 30 марта 1902.
- 56). *Белановица*, у срезу качерском округа рудничког, Указом од 5 јануара 1904.
- 57). *Сврљиг* (раније село Дервен), у срезу сврљишком округа нишког, Указом од 9 децембра 1904.
- 58). *Пецка*, у срезу азбуковачком округа подринског, Указом од 24 децембра 1904.
- 59). *Мионица*, у срезу колубарском округа ваљевског, решењем Народне Скупштине потврђеним од Краља 23 априла 1909. Тим решењем се образује засебна општина варошице Мионице. Мионица је и раније сматрана као варошица, али није било могуће пронаћи конститутивни акт; по свој прилици га или није било или није објављен.
- 60). *Кривељ*, у срезу зајечарском округа тимочког, Указом од 5 марта 1910.
- 61). *Лебане*, у срезу јабланичком округа врањског, Указом од 30 маја 1912.
- 62). *Цариброд*, у срезу царибродском округа пиротског, још из бугарског времена град, у нас варошица самим фактом анексије по Пејском Уговору о Миру од 27 новембра 1919 (вид. коментар бр. 14 уз § 2).
- 63). *Краљево Село*, у срезу и округу тимочком, Указом од 4 фебруара 1920.
- 64). *Бачина*, у срезу темнићском округа моравског, Указом од 18 јула 1920.
- 65). *Љиг*, у срезу качерском округа рудничког, Указом од 3 септембра 1920.
- 66). *Злот*, у срезу бољевачком округа тимочког, Указом од 25 фебруара 1921.
- 67). *Јабучацац*, у срезу брзопаланачком округа крајинског, Указом од 10 априла 1921.
- 68). *Лозовик*, у срезу орашком округа смедеревског, Указом од 10 априла 1921.
- 69). *Блаце*, у срезу прокупачком округа топличког, Указом од 20 априла 1921.
- 70). *Велико Орашје*, у срезу орашком округа смедеревског, Указом од 16 маја 1921.
- 71). *Владичин Хач*, у срезу пољаничком округа врањског, Указом од 25 јуна 1921.
- 72). *Салаш*, у срезу и округу крајинском, Указом од 29 јуна 1921.
- 73). *Умка*, у срезу посавском округа београдског, Указом од 20 октобра 1921.
- 74). *Барајево*, у срезу посавском округа београдског, Указом од 16 новембра 1921.

- 75). *Марковац*, у срезу Брашном округа смедеревског, Указом од 16 новембра 1921.
- 76). *Венчане*, у срезу колубарском округа београдског, Указом од 16 новембра 1921.
- 77). *Стејојевац*, у срезу посавском округа београдског, Указом од 30 новембра 1921.
- 78). *Медвеђе*, у срезу јабланичком округа врањског, Указом од 31 децембра 1921.
- 79). *Брусник*, у срезу и округу крајинском, Указом од 2 јануара 1922.
- 80). *Шћубик*, у срезу брзопаланачком округа крајинског, Указом од 15 маја 1922.
- 81). *Косанић*, у срезу јабланичком округа врањског, Указом од 25 јуна 1922.
- 82). *Селевац*, у срезу јасеничком округа смедеревског, Указом од 25 јуна 1922.
- 83). *Азана*, у срезу јасеничком округа смедеревског, Указом од 6 јула 1922.
- 84). *Умчаре*, у срезу грочанском округа београдског, Указом од 29 јуна 1922.
- 85). *Сйрагаре*, у срезу јасеничком округа крагујевачког, Указом од 27 септембра 1922.
- 86). *Доњи Душник*, у срезу и округу нишком, Указом од 27 септембра 1922.
- 87). *Кнић*, у срезу грузанском округа крагујевачког, Указом од 16 новембра 1922.
- 88). *Ђивеац*, у срезу ражањском округа крушевачког, Указом од 16 новембра 1922.
- 89). *Гружа*, у срезу грузанском округа крагујевачког, Указом од 22 новембра 1922.
- 90). *Бањани*, у срезу тамнавском округа ваљевског, Указом од 4 децембра 1922.
- 91). *Велика Дренова*, у срезу трстеничком округа крушевачког, Указом од 28 децембра 1922.
- 92). *Раброво*, у срезу рамском округа пожаревачког, Указом од 4 јануара 1923.
- 93). *Крепољин*, у срезу хомољском округа пожаревачког, Указом од 12 марта 1923.
- 94). *Доњи Крчин*, у срезу темнићском округа моравског, Указом од 30 маја 1923.
- 95). *Црна Трава*, у срезу власотиначком округа врањског, Указом од 19 јуна 1923.
- 96). *Кусадак*, у срезу јасеничком округа смедеревског, Указом од 5 јула 1923.
- 97). *Ореовица*, у срезу моравском округа пожаревачког, Указом од 18 августа 1923.
- 98). *Риђань*, у срезу врачарском округа београдског, Указом од 23 августа 1923.

- 99). *Кличевац*, у срезу рамском округа пожаревачког, Указом од 15 октобра 1923.
- 100). *Раља*, у срезу космајском округа београдског, Указом од 29. децембра 1923.
- 101). *Бучје*, у срезу заглавском округа тимочког, Указом од 29 децембра 1923.
- 102). *Владимирици*, у срезу посаво-тамнавском округа подринског, Указом од 11 јануара 1924.
- 103). *Богатић*, у срезу мачванском округа подринског, Указом од 29 фебруара 1924.
- 104). *Лајковац*, у срезу тамнавском округа ваљевског, Указом од 29 фебруара 1924.
- 105). *Коцељева*, у срезу посаво-тамнавском округа подринског, Указом од 29 фебруара 1924.
- 106). *Јунковац*, у срезу колубарском округа београдског, Указом од 29 фебруара 1924.
- 107). *Враћевинаца*, у срезу таковском округа рудничког, Указом од 30 априла 1924.
- 108). *Велика Плана*, у срезу орашком округа смедеревског, Указом од 30 априла 1924.
- 109). *Белушић*, у срезу левачком округа моравског, Указом од 30 априла 1924.
- 110). *Смољинац*, у срезу и округу пожаревачком, Указом од 30 априла 1924.
- 111). *Дебри*, у срезу посаво-тамнавском округа подринског, Указом од 30 априла 1924.
- 112). *Мало Црниће*, у срезу и округу пожаревачком, Указом од 15 јуна 1924.
- 113). *Доња Шайорња*, у срезу јасеничком округа крагујевачког, Указом од 19 октобра 1924.
- 114). *Грделица*, у срезу власотиначком округа врањског, Указом од 10 децембра 1924.
- 115). *Седларе*, у срезу ресавском округа моравског, Указом од 11 децембра 1924.
- 116). *Кална*, у срезу нишавском округа пиротског, Указом од 23 јануара 1925.
- 117). *Средњево*, у срезу рамском округа пожаревачког, Указом од 23 јануара 1925.
- 118). *Бабушница*, у срезу лужничком округа пиротског, Указом од 23 јануара 1925.
- 119). *Осечина*, у срезу подгорском округа ваљевског, Указом од 8 априла 1925.
- 120). *Бољковац*, у срезу качерском округа рудничког, Указом од 12 априла 1925.
- 121). *Љубераћа*, у срезу лужничком округа пиротског, Указом од 15 маја 1925.
- 122). *Предејане*, у срезу власотиначком округа врањског, Указом од 28 новембра 1925.

123). *Велики Шилеговац*, у срезу расинском округа крушевачког, Указом од 19 марта 1926.

124). *Грејач*, у срезу моравском округа нишког, Указом од 21 марта 1926.

125). *Тешица*, у срезу моравском округа нишког, Указом од 21 марта 1926.

126). *Мрчајевици*, у срезу љубињском округа рудничког, Указом од 7 децембра 1926.

127). *Прањани*, у срезу таковском округа рудничког, Указом од 3 фебруара 1927.

128). *Делиград*, у срезу алексиначком округа нишког, Указом од 3 фебруара 1927.

24. Као варошице се још у Северној Србији сматрају званично: *Жагубица* у срезу хомољском и *Александровац* у срезу моравском, оба места у пожаревачком округу. За *Жагубицу* постоји и пројект регулационог и нивелационог плана у Министарству Грађевина. Ипак, у зборницима није било могуће наћи акта о проглашењу ових места за варошице, нити уопште ма каквог помена о њима као варошицама. Велики Жупан је јавио да је *Жагубица* неоспорно варошица бар од доношења Закона о панађурима од 1902, у коме се помиње. У том Закону је *Жагубица* заиста поменута, али нису сва места у Закону поменута варошице; има међу њима и вароши и села. Што се *Александровца* тиче, изгледа да је он раније имао неки други назив; вероватно да је под тим називом означен као варошица. Велики Жупан јавља да је варошица од 1896 и помиње нека акта Мин. Унутрашњих Дела и Мин. Грађевина, којих нема у Зборнику. У сваком случају, *Жагубица* и *Александровац* могу да се само спорно сматрају као варошице. До 1895, њих нема нити у речницима места нити у списковима села која сачињавају општине пожаревачког округа; према томе постоји велика вероватноћа да су оба та места променила називе. Велики Жупан, питан о томе, није дао никакав одговор.

Велики Жупан ваљевски пријавио је као варошицу и Каменицу, средско место за срез подгорски округа ваљевског. Изгледа, међутим, сасвим поуздано да Каменица није никад уопште проглашена за варошицу, јер нигде нема о томе неког трага. Зато њу не убрајамо ни међу спорне варошице.

25. У Јужној Србији је Указом од 23 јануара 1914 проглашено двадесет и шест места за варошице. То су:

- 1). *Берово*, у срезу малешком округа брегаличког.
- 2). *Брод*, у срезу горском округа призренског.
- 3). *Бродарево*, у срезу милешевском округа пријеполског.
- 4). *Бујановац*, у срезу прешевском округа кумановског, (у Указу стоји Бујановце).
- 5). *Валандово*, у срезу дојранском округа тиквешког.
- 6). *Вучијарн*, у срезу вучитрнском округа звчанског.

- 7). *Госпивар*, у срезу горњо-полошком округа тетовског.
 - 8). *Дојран*, у срезу дојранском округа тиквешког.
 - 9). *Јањево*, у срезу грачаничком округа косовског.
 - 10). *Качаник*, у срезу качаничком округа скопског.
 - 11). *Кичево*, у срезу кичевском округа битолског.
 - 12). *Кочане*, у срезу кочанском округа брегаличког.
 - 13). *Крајово*, у срезу кратовском округа кумановског.
 - 14). *Крива Паланка*, у срезу криво-паланачком округа кумановског.
 - 15). *Крушево*, у срезу крушевском округа битолског.
 - 16). *Негошин*, у срезу неготинском округа тиквешког.
 - 17). *Нова Варош*, у срезу ново-варошком округа пријепољског.
 - 18). *Ораховац*, у срезу подримском округа призренског.
 - 19). *Прешево*, у срезу прешевском округа кумановског.
 - 20). *Прибој*, у срезу прибојском округа пријепољског.
 - 21). *Радовишће*, у срезу радовишском округа брегаличког.
 - 22). *Ресен*, у срезу преспанском округа битолског.
 - 23). *Св. Никола*, у срезу овчеполском округа брегаличког.
 - 24). *Струга*, у срезу струшком округа охридског.
 - 25). *Урошевац* (раније зват Феризовић), у срезу неродимском округа косовског.
 - 26). *Царево Село*, у срезу царевоселском округа брегаличког.
- Затим је, после Светског Рата, проглашено још једанаест варошица. Та проглашења су ишла овим редом:
- 27). *Липљан*, у срезу грачаничком округа косовског, Указом од 5 новембра 1920.
 - 28). *Подујево*, у срезу лапском округа косовског, Указом од 31 марта 1922.
 - 29). *Ваница (Јужна)*, у срезу кочанском округа брегаличког, Указом од 22 јануара 1923.
 - 30). *Трговишће*, у срезу кривопаланачком округа кумановског, Указом од 20 септембра 1923.
 - 31). *Кленик*, у срезу прешевском округа кумановског, Указом од 29 децембра 1923.
 - 32). *Истиок*, у срезу источном округа метохиског, Указом од 30 априла 1924.
 - 33). *Злетово*, у срезу кратовском округа кумановског, Указом од 12 септембра 1925.
 - 34). *Шаховићи*, у срезу и округу бијелополском, Указом од 12 септембра 1925.
 - 35). *Жировница*, у срезу галичком округа тетовачког, Указом од 21 марта 1926.
 - 36). *Росиуша*, у срезу галичком округа тетовског, Указом од 24 марта 1926.
 - 37). *Шимље*, у срезу неродимском округа косовског, Указом од 21 јула 1927.

26. Сем ових варошица, као варошице се сматрају у Јужној Србији још и (1) *Рожај*, у срезу и округу беранском; (2) *Пехчево*, у срезу малешком округа брегаличког; и (3) *Фурка*, у срезу дојранском округа тиквешког. Рожај је припојен од Црне Горе, среско је место са нешто испод 1000 становника. Врло је вероватно да би био проглашен за варошицу кад се не би сматрало да је већ варошица. Ипак, тај му се назив не може правно признати; ми ћемо га уврстити међу спорне варошице. Што се Пехчева и Фурке тиче, та места, ма да на самој граници, припадала су нама и 1914 (према граничним картама у Министарству Иностранних Дела). Према томе, њима је немогуће признати правни карактер варошица. Да је власт то хтела, она би их обухватила Указом од 23 јануара 1914, или би их доцније прогласила. Кад то није урађено, значи да су та места намерно изостављена и да их треба сматрати као села. Фурка има око 500 становника, Пехчево око 700; ниједно од њих није седиште среза. Уопште дакле, не постоје ма какви разлози, а не само правни, да се та места узму као варошице.

27. Проглашења варошица пратили смо до средине 1927 године. Ипак изгледа да после тога времена није проглашена ниједна варошица ни у Северној ни у Јужној Србији.

§ 4.

Сва у §§. 2. и 3. неспоменућа места јесу села.

28. У одредби овога параграфа налазе се два принципа: 1. Село је основна атропоеографска јединица и примарна. Свако место је село ако није уредно проглашено за варошицу или варош. У случају сумње о врсти једног насеља, претпоставка је да је оно село; увек се има сматрати једно насељено место као село даск се противно не докаже. 2. Сем села, варошица и вароши, других насељених места, са правног гледишта, нема и не може бити. То излази и из § 1 Закона о местима; овај параграф конфирмира то начело.

Ипак се ови принципи не могу узети као апсолутни. Њих треба допунити, делимично и исправити. Први принцип остаје у важности ако се § 4 доведе у везу са § 6. Сам за себе тумачен, § 4 наређује да се као села узму сва места која нису окружне вароши и нису као варошице именована у § 3 Закона о местима. Али § 6 дозвољава управној власти да и друга места може прогласити за варошице или вароши. Према томе, овај параграф треба, по смислу, тако допунити, да нису села, сем вароши и варошица директно означених у Закону о местима (у §§ 2 и 3), и она места која су према § 6 Закона о местима доцније проглашена за вароши и варошице. Излази дакле, да нису села све вароши и варошице у Србији означене у коментарима уз §§ 2 и 3.

Други принцип је још непотпунији, али се празнине не могу попунити самим Законом о местима. Треба се, онда, по-

моћи другим законима и уопште нормама које индиректно или уснут тангирају питања насељених места. Тако, на пример, сем о селима, варошицама и варошима поједини закони говоре и о *засеоцима*. У пракси се исто тако понекад издвајају засеоци као засебна категорија или бар подкатегорија насељених места.

29. Заселак је такође једно насељено место у коме људи „у скупу стално живе“. То није салаш или мајур, где је једно обитавалиште сасвим издвојено и одељено од других обитавалишта. То је или једно село које је тек у формирању или један старији одломак постојећег села просторно од њега одвојен. Тај заселак има свој сопствени атар; он је географски одељен и представља засебну јединицу насеља. Између села и засеока постоји, углавном, она разлика која постоји између вароши и варошице. Заселак је једно мало село. Варошице су по Закону о местима једна специјална категорија насеља, засеоци треба да се сматрају бар као подкатегорија категорије села.

Засеоке помиње Закон о општинама од 1866. Ту стоји, у члану 2: „све вароши, варошице и сва села, која сама за себе или у свези са другим селима и засеоцима имају своју особиту општинску управу, остају и даље као општине и задржавају своје називе као вароши, варошице, села и засеоци“. Могло би се, истина, узети да је пропис овога Закона derogан Законом о местима донетим три месеца иза овога Закона. У ствари, то није тако. У Закону о општинама од 1866 има и у другим члановима прописа који се односе на засеоке, и ти су прописи поштовани за цело време важења овог Закона. Затим, Закону о општинама од 1889 одн. 1903 засеоци такође нису страни; он их изречно помиње на једном месту, и то у чл. 11, где прописује начин расправљања спорова око атара појединих општина, села и *заселака*. О тумачењу тога прописа постоје и две начелне одлуке највиших судова у Држави (Касационог Суда и Државног Савета). Државни Савет је 1910 протумачио и чл. 56 Закона о општинама да по њему засеоци немају засебне сеоске састанке, чиме је потврдио да они постоје и правно долазе у обзир, једино да немају сва права као села. Шта је најважније, много пута се поједини заселак проглашавао за село на основу § 6 Закона о местима (један указ о томе из 1923 год. за заселак Богдановац у врањском округу). Тиме је одредба § 4, ако се строго и уско тумачи, демантована, иначе проширена, и признато је да постоје засеоци и мимо одн. поред села. Јер, кад би све било село што није варош или варошица, зашто би требало проглашавати неко насеље за село?

Засеоци дакле постоје као засебна места по нашем законодавству; они сачињавају једну засебну антропогеографску јединицу правно признату. Зато треба узети да њих ни § 4

Закона о местима не искључује; тај параграф треба довести у везу са осталим прописима симултаних и доцнијих закона, који га допуњају. Он није увек могао предвидети све антропогеографске јединице које ће настати. У овом случају, он је само превидео већ постојеће јединице које су други закони правно признали. Треба овде једино напоменути да заселака нема само уз села и у сеоским општинама, него и уз вароши и уз варошице, дакле и у варошким општинама. Тако, варош Ваљево има четири засеока, Лозница такође четири уз нека села, Прокупље један заселак, Ужице пет. Такође и многе варошице имају засеоке.

30. Поред заселака, које познаје још и законодавство из године кад је и сам Закон о местима донешен, настала је у току времена још једна врста насеља једнако различита од села као и од вароши. То су бање. И у другим државама се бање издвајају као засебна категорија насеља, која долази између градова и села. 1866 то није учињено, јер бања у данашњем смислу, бања као насељених и уређених места није тада ни било. Доцније се, међутим, увидело да се бање могу исто онолико мало сврстати у ред села као и у ред вароши одн. варошица, да оне у исвесно доба године више личе на вароши, у друго на села. Зато се у пракси избегавало бањама означити врсту места у смислу овог Закона. Кад је 1902 (Указом од 10 децембра) Врањској Бањи промењен назив (само име, не и врста насеља) употребљена је реч *место*, не ни село ни варошица („да се место Врањска Бања назива Бања Краљице Драге“). Кад је много доцније, пред Рат, Врањачка Бања добила засебну општину, у решењу Народне Скупштине је стојало само да Врањачка Бања образује засебну општину; избегло се рећи село или варошица, што иначе стоји у свим таквим решењима без изузетка.

Док се, ипак, из тога може узети да су бање само фактички издвојене али да још увек нема једног чистог и јасног основа за њихово правно издвајање. 1914 је Закон о бањама, минералним и топлим водама (од 7 јуна) извршио и то диференцирање. По том Закону, бање, и ако саставни део општине којој припадају, имају нарочито уређење по самом Закону о Бањама (чл. 7). Оне имају нарочиту управу мимо општинских власти (чл. 8), којој припадају извесне атрибуције општинског суда (чл. 10). Бање се деле на уже, шире и заштитне рејоне, чиме им је индиректно признат и засебан атар. Подизање грађевина у тим реонима везано је за услове и одобрења слично као у варошима и варошицама. Ипак, бање морају имати регулационе и нивелационе планове. У бањама се могу продавати и артикли неподвижни у Закону о сеоским дућанима, али само за време бањске сезоне (по изузетку и специјалном одобрењу ван сезоне). И т. д.

Према свему овоме, бање представљају насеља чији се правни положај налази између положаја села и варошица. Он је ближи варошицама али није потпуно изједначен са њима. Зато бање такође представљају засебну врсту или, опет, подврсту насељених места различну од оних именованих у § 1 Закона о местима. Тај параграф у вези са § 4 треба допунити овако: насељена места могу бити вароши, варошине, бање, села и засеоци. Међу варошима нема више поделе на окружне оди, обласне и оне које то нису. Али, ако Закон о управи и самоуправи градова буде изгласан као што је пројектован, постојаће поред ових пет категорија и шеста (у ствари прва по реду), која ће обухватити градове као више самоуправне јединице за разлику од обичних градова.

§ 5.

Места изван вароши, варошине и села, у којима људи одвојено због особености каквог занимања у гомили живе, као што су разна заведења државна и приватна, припадају једном од оних места, на кога се атару налазе.

31. Овај параграф нормира припадност свих осталих обиталишта једној од утврђених врста места, не признајући и њих у категорије места. Антрополографија, економија и статистика издвајају и дистингуирају и остале врсте насеља; право то не чини. Код права је главно утврдити месну надлежност насеља; докле се простире власт једног кмета или једног општинског суда. Оно одређује коме се поједини становници имају обраћати за своја права и ко је надлежан да их упозорава на дужности и да тражи њихово испуњавање. Зато право не може да иде до крајности за природом и за смовољом људи; оно не може образовати и признати власт у једном насељу од пет—шест становника, проглашујући једног од њих за јавног функционера и старешину. Самостално место са правног гледишта не може да буде свака кућа у пољу или група кућица.

Међутим, у пракси заиста постоје и таква обиталишта оди. насеобине („колоније“), која или уопште нису компактна и просторно међусобно везана или су од компактних насеља просторно видно одвојена. То су, на пример, манастири као „заведења“ јавна, што је несумњиво Закон мислио кад је говорио о заведењима „државним“, затим салаши, мајури, рударске колоније, стругаре, парни млинови и т. д. као „приватна заведења“. Нека су од њих настањена само у извесно доба године (летњиковци, зимовници и т. д.). Сва се та насеља правно сматрају као делови најближег села, варошине или вароши, јер се иначе не би никад могао утврдити број и опсег основних месних јединица; свака нова кућа у пољу значила

би иначе стварање једног новог места. Ма да места у смислу овог Закона не представљају основне управне и самоуправне јединице већ то представљају општине које могу бити састављене и из више села оди, вароши, ипак су места у смислу овог Закона *саставни територијални делови општина*, са извесним специјалним правима и колективним учешћем у самоуправи општине (засебни кнезови, сеоски састанци и т. д.). А то се све не може признати свакој групици одвојених житеља.

32. По стилизацији овога параграфа изгледало би да нису њим обухваћена сасвим осамљена обиталишта (Einzelsiedlungen), јер се ту говори о местима у којима људи „у гомили“ живе. Ово је јамачно једна омашка у Закону. Ми мислимо да је он баш ова обиталишта у првом реду имао у виду и она су скоро најчешћа. Кад се по овом § третирају манастири са само једним настојатељем, или т. зв. друмска насеља са само једном механом? Уосталом, овај Закон баш хоће да утврди месну надлежност свих места; не признавајући неким мањим скупним насељима засебност места, није могао признати то сасвим одвојеним појединачним насељима. А и она, несумњиво, спадају и нечију месну надлежност. Чим је једно насеље веће и стално настањено, оно баш онда мора да се друкчије третира и да, евентуално, добије самосталност места, било као село било као заселак. Само развучена и одвојена мала насеља, дакле и сасвим појединачна, долазе овде у обзир.

33. По стилизацији овога параграфа изгледало би да се он односи и на засеоке. Ми смо пре покушали доказати да су засеоци засебна категорија или бар подкатегија насеља. Они, по чл. 11 Закона о општинама од 1903 in fine имају засебан атар. То Закон није рекао директно, али је одредио поступак кад се поведе спор око атара једног засеока. Значи да засеоци имају свој атар. Зато засеоци не припадају ниједном другом месту нити његовом атару. Они не потпадају под одредбе § 5 Закона о местима, исто онако као што постоје мимо § 4. Засеоци се не могу идентификовати са манастирима, појатама и оачијама. Засеоци су компактна, не велика али не ни мала, насеља која још нису добила правни карактер села, али га могу добити у свако доба. Они се могу селима приближити по својој величини или их чак превазићи; према селима увек стоје као засебна целина, по правилу мања од ових, а не као њихов апендикс. У јавно-правном погледу, она су саставни део општине као свако друго место, без обзира је ли општина сеоска или варошка. Та околност што засеоци могу припадати варошким општинама а не само сеоским, најбоље светочи да они нису само један прираштај или забачени делић села него једно засебно колективно насеље. Данашњи правни положај заселака није баш потпуно јасан, јер поред чл. 11 Закона о

општинама нису засеоци нигде друго поменути, па чак ни у осталим члановима Закона о општинама који говоре о селима и варошима. Али ипак треба поновити да се у нашем праву говори понекад специјално о засеоцима, а не и о другим насељима које несумњиво има у виду § 5. Кад се проглашује један заселак за село или издваја из једне општине и придаје другој, не означаје се простор тог новог села; тиме се такође признаје да већ постоји једно формирано групно насеље са одређеним простором које до сад припадало правно другом насељу. Међутим, ако није у питању заселак него неко појединачно оди. врло мало насеље, оно се као такво не додаје другом селу или варошици него се додаје простор на коме се и оно налази. Оно је, правно, пре припадак свога простора него што је простор његов припадак. Како год се ствар узела, нама је било главно утврдити да се засеоци ипак у пракси, а такође и у законодавству, друкчије третирају него остала места изван вароши, варошица и села. Они имају свој сопствени атар, и ма да се налазе „изван вароши, варошица и села“, не потпадају под одредбе § 5 Закона о местима. Мора се ипак призвати да је у пракси понекад тешко утврдити да ли је једно насеље заселак или одвојена гомила кућа; границе величине нису одређене и различно се схватају. Између села и заселака нема по правилу тих тешкоћа у утврђењу граница врсте насеља, јер су сва села несумњиво утврђена правним актима.

34. Овим Законом није додирнуто питање скитница и бескућника, у првом реду Цигана. Јер је ово Закон о местима која постоје или ће постојати. Цигани — луталице немају сталног места становања. О власти над њима говоре други прописи. Они не образују стално насеље да би се карактер, назив и припадност тога насеља утврдили Законом о местима. Села, пак, и засеоци Цигана стално настањених узимају се као и остала села оди. засеоци. Треба ипак овде додати да је врло жива и интензивна акција Државе у прошлом веку која је имала за циљ стално настањење Цигана („да се досадањем скитању цигана крај учини и да се ови на стална пребивања навикну“) била најневергичнија у деценију кад је донет Закон о местима. Исте те године и следеће (1866 и 1867), највише расписа и наредба у том циљу потекло је од централне власти. То је доба правног уређења питања насеља уопште. Насељавање Цигана представљало је за државне власти такође један проблем а вези са питањем насеља.

§ 6.

Према томе да се житељство и начин занимања у варошима, варошицама, или селима, тако временом измени да више не одговара свом доодашњем наименовању, Књаз, на предлог министра унутрашњих дела, може и наименовање месту према новом стању променити.

Ово важи и за новоотварајућа се места.

35. По овом параграфу је дозвољено постојеће „наименовање“ појединих места мењати, села проглашавати за варошице и обрнуто, варошице за вароши и обрнуто. Орган овлашћен да та мењања врши јесте Краљ. Он то чини на предлог Министра Унутрашњих Дела; према томе, та његова надлежност је административне природе. Он је врши као шеф управне власти, не као законодавни фактор.

По Закону о општинама (о устројству општина и општинских власти) од 24 марта 1866, дакле од исте године у којој је донет и Закон о местима, управној власти је припадало и право образовања, груписања и разгруписања општина. Књаз оди. Краљ је имао право на „подизање нове и укидање које од постојећих општина“, и он је то вршио указом на предлог министра Унутрашњих Дела (чл. 5). Груписање и разгруписање општина, пак, спадало је у компетенцију самог министра Унутрашњих Дела (чл. 3 и 6 истог Закона); било је, дакле, ниже таксирано него укидање и стварање општина.

Али, по Закону о општинама од 1903 није више управна власт та којој припада право образовања нових општина, спајања, раздвајања и укидања старих, него се то врши законодавним путем (чл. 8 и 10). Међутим, надлежност управне власти по § 6 Закона о местима остала је и даље на снази. То, несумњиво, није логично и адекватно. Проглашење неког места за варош или варошицу није мање важно од оснивања, укидања, груписања или разгруписања општина. Поред тога, проглашења по Закону о местима налазе свога одјека у ставу, у правима и дужностима самих општина, као што је објашњено уз § 1. Управна власт може неку сеоску општину прогласити за варошку и тиме јој наметнути многе обавезе, а не може да јој мења атар и назив.

Како год се у будућем законодавству решило ово питање, треба да буде иста власт која ће доносити одлуке по Закону о местима и по Закону о општинама. Са правног гледишта свеједно је да ли ће то бити управна или законодавна власт, само треба да је иста у оба случаја. Иначе могу настати сукоби о компетенцији и све то може довести до непоштивања одлука једне од државних власти, сматрајући је ненадлежном.

36. Највећи број досадањих „наименовања“ места вршен је занста по прописима § 6 Закона о местима. То се наређивало директним указом. Међутим, могло се видети из коментарара уз § 3 да је у неколико махова у деветој деценији прошлог века вршено проглашење варошица и индиректно, у следству укидања старих и оснивања нових општина. Мада се ту није, у ствари, радило о укидању старих и образовању нових општина, него о мењању, груписању и разгруписању досадањих, правна важност ових индиректних наименовања варошица неоспорна је. Јер је њих наређивао Краљ оди. Ми-

нистарски Савет по Краљевом овлашћењу. И ако у тим актима стоји назив „решења“, она нису ништа друго него укази. У осталом, чл. 5 Закона о општинама од 1866, по коме је ово „укидање“ одн. „подизање“ општина вршено, предвиђа као акт којим се то наређује изречно указ, не решење. Та два израза ипак нису у супротности; Краљеве решење није ништа друго него указ. За важност проглашења у питању, сасвим је свеједно што је Краљ Милан, заобилазећи Закон, преузео на себе надлежност Министра Унутрашњих Дела. Напротив, да је груписање и разгруписавање вршио Министар Унутрашњих Дела, и том приликом подизао села за варошице, могла би се оспорити важност тим решењима. Овако, то је урађено од органа који је Законом био овлашћен да та проглашења чини. § 6 нигде не наређује да то мора бити у засебном акту одн. указу. Главни је да конститутивни акт долази од шефа управне власти.

Могло би се поставити питање да ли данас може законодавна власт, вршећи своју надлежност из Закона о општинама, мењајући дакле број и обим постојећих општина, прогласити неко место за варош, варошицу или село. Такав смо случај, изгледа, имали са Мионицом у ваљевском округу (вид. бр. 59 списка уз § 3). На ово питање није тешко дати одговор. Законодавна власт може мењати сваки закон, па и Закон о местима. Овакво поступање не би у ствари ни представљало између самог Закона о местима, него доношење једног специалног Закона мимо општег, не дерогирајући сам тај Закон одн. његов § 6.

У једном случају, наведеном у списку под бр. 20 уз § 3, Властине је означено као варошица у Указу о уређењу простора и граница округа и срезова у ослобођеном и присаједињеном Србији земљишту (после ратова од 1876-78). И ово је правилно; у питању је један указ, не акт неког нижег државног органа. Споредно је што у указу нема позивања на § 6 Закона о местима јер то није никакав услов за важност наређења из указа.

Према томе, надлежност наименовања места из § 6 овог Закона треба тако тумачити, да она припада шефу управне власти (не неком нижем управном органу) али да може увек бити за специјалан случај замењена надлежношћу законодавне власти. Надлежност шефа управне власти изречно је самим Законом предвиђена; надлежност законодавне власти Уставом и дојекле, ма да не јасно, Законом о општинама.

Што се специјално вароши тиче, њих је могла проглашавати конклюдентно и она власт која је имала право образовања округа и одређивања њихових седишта. То је, по правилу, такође била законодавна власт.

37. Промена наименовања места није везана за никакав строги услов. У Закону само стоји да ће се вршити кад се житељ-

ство и начин занимања у појединим местима измени, и то „према новом стању“, саобразивши назив том стању. Из овог прописа би изашло да је меродаван број и врста занимања становништва који су се знатно изменили, тако да место у питању „не одговара свом доонодашњем занимању“. Ако је број становништва у једној агломерацији у знатној мери порастао и занатска одн. индустријска радност преовлађује а земљорадња опада, дотадање село може се прогласити за варошицу. Ако је пораст још већи (по општим појмовима, прешао бар 5.000 становника) а становништво се само по изузетку и у најмањој мери бави још земљорадњом, агломерација може да се прогласи за варош. Што се тиче спољњег изгледа и уређења тих насеља, она се удешавају после проглашења за вароши и варошице, према §§ 7—9 овог Закона. Да се једно село прогласи за варошицу, није потребно да оно има спољни изглед варошице; оно га само мора накнадно стећи.

Ипак, као што рекосмо, ови услови нису прави услови. Кад се, и да ли се број становништва и начин његовог занимања изменио, цени сама управна власт. Њена је оцена потпуно слободна; најмањи број становништва за вароши одн. варошице није ограничен, тако исто ни проценат земљорадника одн. земљорадника. Због тога, ни једно место (изузевши седишта округа која ipso facto постају вароши) нема права захтевати да буде проглашено за село, варошицу или варош. Управна власт може променити наименовање кад се „услови“ испуне, али то није дужна да учини. Према томе, ове промене спадају у дискреционарну власт државне управе.

У пракси се ова власт овако и схваћа, па се зато врло често и злоупотребљава. Нарочито после Рата. Од 65 варошица проглашених у Северној Србији од 1920, мало која да има и 10 процената становништва које се не бави земљорадњом. За проглашавање варошице били су скоро увек меродавни политички облици. Села су проглашавана за варошице или да би се наградил за своју приврженост владајућим странкама или да би се наудило некој околној варошици која није била у вољи министрима Унутрашњих Дела.

38. По Закону о општинама од 1903, за сваку промену у броју и опсегу постојећих општина треба да се изјасни и становништво самих општина; до промена не може ни доћи ако општине не изјасне жељу у том смислу. За промену наименовања места то није потребно. Иницијатива може доћи и од саме управне власти; она није дужна ни да пита о томе становништво места ни да му саопштава своју намеру. Ипак се у пракси то врло често ради (код свих појединачних наименовања), па се у указима назначује да је наименовањ

извршено по жељи становништва. Овакво поступање је свакако добро, јер се правни положај места прилично разликује према таквим именованима, и њега не би требало мењати бар без пристанка становника (ако се већ неће њима оставити и искључиво право иницијативе). Кад већ села и вароши оди. варошице не морају увек одговарати њиховом стварном стању, не треба наметати ни једном месту назив и с тим скопчане обавезе против његове воље.

Али, пошто учешће становништва у овом „именовању“ није Законом предвиђено, укази у којима не стоји да су донети по жељи становника важе исто онако као и они у којима то стоји. Овакви укази, као дискреционарни управни акти, уопште не могу бити предмет административног спора.

39. По § 6, Краљ може свако село прогласити за варошицу и сваку варошицу за варош. Могло би бити сумњиво да ли се он мора ту држати поступности или пак може одједанпут село прогласити за варош, село које није никад било варошица. Ми мислимо да је он властан и то учинити. Закон му то не забрањује, а у пракси је сасвим могућно да се једно насеље (на пр. рударско или уопште индустријско место) развије тако у кратком размаку времена, да му назив варошице не би нише прилично. Оно може одједном постати велико и, по занимању становништва, добити варошко обележје. Зашто га онда проглашавају варошицом, нарочито ако је управна власт раније пропустила да то учини, у почетку његовог рапидног и јаког развоја? Конститујући да се „жителиштво и начин занимања“ изменило у тој мери, да место већ има економски значај вароши, тај значај му се може и правно признати без обзира да ли је оно било варошица или не.

40. Исто онако као што може села дизати на варошице и вароши, и варошице на вароши, Краљ може вароши проглашавати за варошице, ове опет за села. Чак се ни ту не мора држати поступности. Једна варош може услед елементарних непогода (земљотреса, пожара и т. д.) толико да настрада и опусте, да остане скоро сасвим ненасељена. Ако на њеним остацима настане каква земљорадничка колонија, та дотадашња варош постаје de facto село; правно му се онда тај карактер само потврђује. Што се варошица тиче, оне могу да изгубе значај привредног центра своје околине (зато, на пример, што се у њиховој близини развија једна нова варошица или варош) и њихово становништво да се опет потпуно поврати земљорадњи; природно је да се тада те варошице враћају у категорију села. Како је велик део варошица код нас (нарочито нових, послератних) добио тај назив не зато што је у њима већ био формиран један варошки тип, него што се такво формирање очекивало, врло је могућно да нађе изневере и да село, које је стварно остало село, буде понова и правно признато као село. У пракси је било случајева да је нека варошица понова

постала село, по самој жељи становника. Раније смо (у предговору) споменули случај села Заграђе у зајечарском срезу.

Ипак, ова могућност деградација појединих места није апсолутна. Краљ, пре свега, не може, боље није могао, седишта окружних власти не признавати за вароши, јер су оне признате по самом Закону о местима (§ 2.). Он је једино могао, уколико му је то Устав дозвољавао, преместити седишта округа из тих места и тим, индиректно, одузети им варошки значај. Што се тиче вароши поменутих у Уставу од 1903 (чл. 81), а то значи свих вароши у предкумановској Србији, њима правни значај вароши није могао одузети ни закон све до 1921; сад то може урадити опет само законодавац али не и управна власт.

За варошице ствар стоји овако. Варошице поменуте у § 3 могу, по нашем мишљењу, да поставу опет села, јер је § 6 у првом реду и имао у виду мењање тадањег стања створеног од њега. Али би то било теже дозволити за ове варошице које је индиректно прогласила законодавна власт. По општим правним принципима, она би сама имала и да им мења назив оди. врсту насеља. Све остале варошице проглашене од саме управне власти, могу лако да се од исте власти понова поврате у села.

41. По овом параграфу вршено је понекад и мењање самог имена појединог насеља не мењајући тиме правни карактер насеља. Тако је у, напред поменутом Указу од 10 децембра 1902, Врањска Бања прозвана Бања Краљице Драге задржавши своју ранију категорију насеља. Владалац је несумњиво овлаштен да то чини; јер, ко може више, може и мање. Кад се може једно село прогласити за варошицу са новим именом, може се променути и назив села не подигнувши га на степен варошице. Ипак, реч „именовање“ у § 6 не треба тако схватити да се односи на промену имена; под наименовањем овде закон разуме врсту насеља не конкретан назив места. Али, кад је владалац овлаштен да мења врсту насеља, он је несумњиво овлаштен да му да и назив који може бити и друкчији од ранијег назива тог истог места (кад би се, на пример, неко место које у свом називу има реч „село“ прогласило за варошицу, назив треба да се промени). Кад то право једанпут има владалац, он има и право да мења називе места без обзира да ли она једновремено мењају и врсту насеља или оствју у истој врсти.

О коначној одлуци за мењање назива (имена) општина, Закон о општинама ништа не говори. Ту само стоји (чл. 33 тачка б) да о томе решава општински збор, али се не велико та решења одобрава и извршује. По досадашњој пракси, те промене је одобравао Министар Унутрашњих Дела. По једном решењу из 1912 године, Министар је донео одлуку сам без позивања на неки законски текст и жељу грађана; у једном решењу из 1909 Министар се позива на чл. 10 Закона о општинама и базира одлуку на изјављену жељу ста-

новништва. Позивање на чл. 10 овде није уместно, јер се том променом назива не укида стара и не оснива нова општина. Па кад би то и био случај, Министар Унутрашњих Дела не би био овлаштен да то ради, него само законодавна власт.

§ 7.

У оним случајевима, кад се које место прогласи за варош или варошницу, дотична општина дужна ће бити за три године дана од дана издатог Краљевог указа о проглашењу, дати изразити правилан регулациони и нивелациони планове вароши или варошнице, с обележењем варошког за зграде одређеног простора. Овај план се подноси министрима унутрашњих дела и грађевина на одобрење.

Овако поднети план, када се одобри, има се сачинити у три једнака комада и хранити по један у министарству унутрашњих дела и грађевина, а један у дотичној општини.

По овако одобреном плану имају се вароши и варошнице развијати, и мимо тог плана неће се смети куће и друге зграде подизати. Одступања од овога одобреног плана, у оправданим изузетним случајевима, могу бити само по нарочитом одобрењу министра унутрашњих дела и грађевина, што ће се вазда у план накнадно убележити.

42. § 7 Закон конституише дужност општина у којима се налазе новопроглашене вароши или варошнице да најдаље у року од три године од дана проглашења израде регулациони и нивелациони план вароши односно варошнице. Све грађевине морају се конформирати томе плану. Планове одобрава Министарство Грађевина и Министарство Унутрашњих Дела у одобрењу планова спадало у полициску односно надзорно-самоуправну или санитарску његову функцију. У овом последњем случају, оно би морало прећи на Министарство Народног Здравља. То питање још увек може бити спорно, јер га не регулишу ни Уредба о устројству Министарства Унутрашњих Дела ни Уредба о устројству Министарства Народног Здравља, нити је било регулисано ранијим Законом о централној управи (§§ 27 и 28). Међутим, Министарству Грађевина, које је постојало пре Рата и остало после Рата, та дужност је наложена и организационим нормама. Законом о уређењу Министарства Грађевина од 1898 прописано је у чл. 1 да у круг рада тога Министарства, између осталог, спада и „регулација градова (вароши и варошница) и подизање зграда у њима према нарочитим законима о томе“ (тачка 5). Овде се мислило у првом

реду на Закон о местима. Чланом 4 је наређено да инжињерско одељење Министарства Грађевина свршава послове „регулације насељених места“. Нова Уредба о устројству Министарства Грађевина од 25 јуна 1919 има сличне диспозиције. По чл. 2, тачка 2, у круг рада Министарства спада „уређење градова, насеља и бања у споразуму са Министарством Народног Здравља.“ Овде је нејасно да ли је споразум Министарства Народног Здравља потребан за уређење свих насеља или само бања. Одредба је незгодно стилизована. По чл. 6, инжињерско одељење обавља *геометарско* уређење градова, бања и насеља, а по чл. 7 архитектонско одељење свршава *уметничко* уређење градова и насеља.

43. У пракси, одредбе овога параграфа не примењују се стриктно. Многе варошнице, већ давно проглашене, нису још израдиле планове за регулацију и нивелацију, па чак ни неке вароши. Следствено, нису их могле ни поштом одобрење. Кад их и поднесу, оне се не придржавају строго рокова, нити се тога држе сама министарства. Ово пропуштање се толерише због тога, што још нема у Србији катастра, а постајање катастра је неопходан услов за правилно и добро извођење регулационих и нивелационих планова.

44. Министарство Грађевина је прописало „*Правилник по коме ће се израђивати регулациони и нивелациони планови за вароши и варошнице на основи § 7, 8 и 9 Закона о местима у Србији, са дојунама од 21. априла 1886 год.*“ (Као што се види, Министарство Грађевина није знало кад је донешен Закон о местима, па је избегло да то помене у наслову Правилника, а датум допуна је означило за годину дана доцније; место 1886 треба ставити 21 априла 1885). Правилник је потписан 25 марта 1925 и њим је замењен ранији „Правилник за израду регулационих и нивелационих планова за вароши и варошнице у Србији“ од 27 маја 1922 (у завршној одредби новог Правилника стари је погрешно означен као да је од 20 маја 1922).

Правилник садржи техничка и стручна упутства за инжињере и геометре како да израђују планове. У мотивима је констатовано да „*никакав план који њему не буде израђен неће бити примљен у Министарству Грађевина.*“ Правилник, истина, не обавезује никога директно сем органе самог Министарства Грађевина. Али, како планови морају бити одобрени од Министарства Грађевина, а Министарство неће да одобрава планове који нису рађени по њему, он индиректно обавезује сва лица која планове раде или дају у рад.

Члан 1 тога Правилника објашњује изразе правилан регулациони и нивелациони план. Он гласи:

По чл. 7. Закона о местима израз: правилан регулациони и нивелациони план нове вароши и варошнице ваља разумети:
1. Ситуациони план места за које се има израдити регулациони и нивелациони план;

2. Нивелман свих сталних и детаљних тачака на основу кога се могу наредити подужни и попречни профили улица и река;
3. Пројекат за регулацију;
4. Пројекат за нивелацију;
5. Обележавање осовина улица и израда дефинитивног нивелмана и подужних профила свих улица.

Затим долазе чисто техничка упутства о раду инжењера и архитеката. У чл. 23 се наређује општинским судовима како да чувају планове и остали технички елаборат и како их предају новој управи. Чланови 24 и 27 прописују како ће се поступати са већ извршеним премерима и плановима, а чл. 26 налаже да планове могу радити само „квалификована лица која су стекла право праксе за послове ове врсте, а која ће (scilicet права, ма да по стилизацији изгледа да се тај израз односи на лица) давати Министарство Грађевина у споразуму са Генералном Дирекцијом Катастра и Инжењерском Комором“. Правно је најинтересантнији чл. 25, који мења и одредбе самог Закона о местима и осталих закона. Тај члан гласи овако:

По § 7. Закона о местима прописан начин и рок за израду регулационих и нивелационих планова има се рачунати од 1. јан. 1927. год. и свака ново проглашена варошица мора у року од 3 године да изради свој регулациони и нивелациони план, стављајући у буџет још сад сваке године потребне суме и депонујући их код Државне Хипотекарне Банке за радове ове врсте.

Општине које имају новца и које желе одмах радити регулационе и нивелационе планове имају се обратити Министарству Грађевина са молбом да се пропису услови и распису лиценција. Министарство ће саставити услове за лиценцију и у смислу овог правилника одредити које радове треба извршити према величини доданих средстава, које се имају на располагању и према важности дотичног места, као и решити, да ли ће се на лиценцију дати и снимање и израда пројекта за регулацију и нивелацију, или одвојати ова два посла, па прво дати само снимање и израду планова, а пројекат за регулацију и нивелацију и обележавање осовина дати особено. Исто тако Министарство Грађевина ће решити да ли се може израдити катастарски план или се има израдити само план са уличицима фронтима и осталим што је потребно за израду регулационог и нивелационог плана.

Могу и саме општине расписивати лиценције по Закону у Државном Рачуноводству, за израду регулационих и нивелационих планова, на основу прописаних услова и овог правилника. Сваку овако расписану лиценцију мора да одобри Господин Министар Грађевина.

Једним правилником је правно немогуће померати и мењати рокове Законом утврђене. Поред тога, правилником, је тешко наметати општинама новчане обавезе и одређивати им туторство. Овим чланом је то ипак урађено. Како год да се правно ова ствар оцени, остаје дакле да Министарство Грађевина званично толерише досадашње неподинашање планова и рок помера за извесно време. Ово је важно с обзиром на на § 8 Закона о местима, по коме постоје санкције за неовремену израду регулационих и нивелационих планова.

45. Министарство Грађевина је, поред овог Правилника, издало 1926 (без датума) „Крајак упућ и програм за уситување радова и израде ситуационих, регулационих и нивела-

ционих планова вароши и варошица, и постојање дошћиних општинских управа“. У њима је прописано како морају поступати општинске власти кад хоће да раде планове вароши и варошица, како се склапају уговори са предузимачем, дужности предузимача, пријем радова и т. д. О правној важности предузимача, пријем радова и т. д. О правној важности ових „кратких упута“ да се дискутовати; изгледа да је врло често „упутник“ прешао границе власти одређене му Уставом и законима. Што је најважније, у томе „упуту“ нема ни потписа органа који га је издао, још мање навођења закона на основу кога је издат. Интересантно је да, по „кратком упуту“, општинска „управа“ (ма да се Упут односи само на Србију где тих управа нема) мора претходно донети „законску своју одлуку“ (сигурно се хтело рећи одлуку на законски начин донесену) о намери израде ситуационих, регулационих и нивелационих планова, па ту одлуку са предрачуном, општим условима и Правилником Министарства Грађевина од 25 марта 1925 поднети на одобрење Министарству Грађевина. Није никакво разумљиво зашто општине морају и Правилник Министарства подносити Министарству на одобрење. И шта ће бити ако га оно не одобри?

И Правилником и кратким Упутом, Министарство Грађевина је преузело на себе многе функције осталих министарстава (Унутрашњих Дела, Народног Здравља, Финансија и т. д.). Они су иначе обадва рађени без икакве помоћи правних стручњака (тако бар изгледа), тако да је за многе њихове одредбе сумњиво да ли и у колико важе. Ако се њих општине у свему придржавају, то оне раде добровољно. Има, по нашем мишљењу, много одредаба које нико није дужан да поштује, нарочито у Кратком Упуту; општине односно предузимачи би то могли путем административног спора утврдити. Ми овде не можемо улазити у детаље тих прописа. Свакако би било добро кад би се они прередиговали и саобразили нашем законодавству. Техничка питања која регулишу, ми нисмо компетентни да ценимо.

46. У Закону о местима је само варошима и варошицама наметнута обавеза развијања по плану и утврђеном реду, не и осталим насељима. Али за бање постоји једно слично наређење, само не у Закону о местима него у Закону о бањама, минералним и топлим водама од 7 јуна 1914. У том Закону, пети члан би одговорио §§ 7 и 8 Закона о местима на које се и позива. Он гласи:

Пре него што се отпочне нека опште корисна лековита вода експлоатисати као бања, мора јој се одредити ужи и шири рејон бањски по одредбама Закона о местима.

Ужи рејон је онај рејон, који се на регулационом плану дотичне бање као такав утврди.

Ширји рејон се простире на 500 метара од периферије ужег рејона, у свима правцима.

У ужем бањском рејону смеју се подизати грађевине само по плановима и на начин, који одобри Министар Грађевина и Министар Унутрашњих Дела, по саслушању сталног бањског одбора и на основу грађевинског правилника, који ће потписати Министар Унутрашњих Дела у споразуму са Министром Грађевина за сваку бању понаособ.

У ширем бањском рејону могу се подизати грађевине за становање сопственика и без одобрења Министра Унутрашњих Дела.

За становање бањских посетилаца могу се употребити само грађевине саграђене по плановима које је одобрио Министар Унутрашњих Дела и за које се у почетку бањске сезоне санитетско-полицијском комисијом утврди да су хигијенски исправне за станове.

То исто важи и за зграде у ужем бањском рејону, које су оздаци пре ступања овог закона на снагу.

Ако би неко у ужем бањском рејону уопште, а у ширем грађевину за становање бањских посетилаца саградио, без надлежног одобрења или ван регулационе линије, биће кажњен као по чл. 3 овог Закона, сем тога ће му се грађевина порушити без права на награду.

Овде је потребно навести и чл. 3 Закона о бањама, бар један његов део, онај којим се, поред ужег и ширег реона из члана 5, наређује ограничење и т. зв. заштитног реона. Само треба напоменути да позивање на санкције из чл. 3 у цитираном чл. 5 није тачно, јер члан 3 не садржи никакве друкчије санкције него последња речења члана 5. Ту се јамачно мислило на санкције из чл. 4 који предвиђа неке новчане казне па евентуално и затвор. Вероватно је ово штампарска грешка. Важније одредбе члана 3 јесу ове:

Да би се опште корисне лековите воде заштитиле од оштећења било њихове количине било њиховог састава, одређиће се за сваку таку воду заштитни рејон.

У заштитном рејону не смеју се вршити дубинска бушења ни копања, ломљење камена, нарочито барутом, динамитом и другим експлозивним материјалом, као ни други радови.

Ако би стручна комисија и стални бањски одбор нашам да би се минерална или топла вода могла загадити, ако би се на извесном простору подигле зграде за становање или друге које грађевине, Министар Унутрашњих Дела може забрањити подизање грађевина на том простору.

Ако би на том простору већ постојале грађевине, Министар Унутрашњих Дела може их откупити или слободном куповином или експроприацијом и порушити.

Треба само напоменути да је надлежност Министра Унутрашњих Дела по овим члановима Зак. о бањама прешла на Министра Народног Здравља.

47. За разлику од вароши, варошица и бања, села се не морају развијати по плану. Али постоји ипак једно наређење о груписању сеоских кућа и насеља. То су т. зв. *Правила о ушоравану села* од 6 марта 1862 (Зборник XV стр. 87). Она гласе овако:

1. Нико не сме изван села у планина или ипаче пријати кућу за обитавање и тамо живити без дозволења средње полицијске власти. А ова власт, при решавању овога потраживања, мотриће на потребу самог потраживања, густину и блискост сеоских кућа, и на друге месне околности; и кад буде случај да да дозволења, онда има одредити такво место, које ће бити, колико је год могуће, ближе сеоским кућама.

Ко поступи против ове забране да се изван затвором од 3—10 дана или у повцу од 3—8 талира, или бојем од 10—25 удараца, па онда у село да се поврати. (Гласна казна је укинута Законом од 25. септембра 1873).

2. Ошима, који су се после најновијег решења од 25. септембра 1850. године Вбр. 4333. самовољно изван села изместили, или ипаче настанили, оставиће полицијска власт један рок од 30 дана до 6 месеци, да се са кућом у село преместе.

Ко ово не испуни подпада у сваему под следства тачке 1.

3. Кад ко не би хтео у село повратити се и пошто му је то власт, по преднахој 1. и 2. тачки, заповедила, у томе случају полицијска ће власт наредити, да се томе лицу изван села начињена кућа развали или пренесе. Трошкови, ако би се какви око тога учинили, подмириће се из имања тога лица.

48. Сем ових општих ограничења у изградњи вароши, варошица, бања и села, постоје местимце и специјална ограничења у појединим законима за подизање грађевина извесне врсте или на извесним местима. У овом последњем погледу интересантан је чл. 209 Финансиског Закона за 1927/28, који забрањује подизање грађевина у непосредној близини јавних путева. Он гласи:

До доношења новог закона о јавним сувоземним путевима за целу Краљевину, на територији Србије и Црне Горе, без дозволе надлежне грађевинске власти, поред категорисаних јавних путева, у близини од 4 метра од путног земљишта, нико не може зграде нити ма каква друга постројења градити, мајдане, кречане и поткове отварати нити из њих материјал на пут избацивати. На доставу грађевинске секције, полицијске власти дужне су у року од 24 сата забранити овај рад а са одговорним лицем даље по закону поступити

§ 8.

Варош Београд и све садашње вароши и варошице имају у року од три године дати изградити правилне планове регулације и нивелације, па поднети на одобрење министрима унутрашњих дела и грађевина. По тим одобреним плановима подизаће се куће и друге зграде у вароши и варошицама. Ни у којем случају не сме се мимо одобрења плана варош и варошица ширити ни распростирати.

Ако дотичне општине у одређеном року не би ове планове на одобрење поднеле, или их не би дале изградити као што треба, министри унутрашњих дела и грађевина наредиће извршење тога на рачун дотичне општине.

Оне пак вароши и варошице, које би већ изграђене или одобрене планове имале, имају накнадно извршити оно што овај закон прописује, а не би већ извршено било.

Сав трошак који се око тога учини наплатиће се прирезом од дотичне општине, по рачуну од министра грађевина одобреном.

Овако ће се поступити и у оном случају, ако општине, о којима гласи § 7. овог закона, не би поднеле или израдиле као што треба у одређеном року потребне планове.

59. У § 7 је конституисана дужност нових вароши и варошица, оних које ће бити проглашене после новеле од 1885, да израде регулационе и нивелационе планове и да се по тим плановима развијају. У § 8 је иста дужност одређена оним варошима и варошицама које су раније то постале, пре новеле од 1885, у доба кад вароши и варошице нису биле обавезне да раде регулационе и нивелационе планове. Рок је за једне и за друге исти; он износи три године. Само за нове вароши и варошице почиње тећи од дана проглашења, за већ постојеће од дана доношења законске новеле (21 априла 1885). У ствари, као ни нове, ни старе вароши и варошице још нису, у већини случајева, те планове израдиле. Чак ни сам Београд, изречно поменут у почетку овог параграфа, нема још нивелационог плана. Правилником Министарства Грађевина од 25 марта 1925, напред цитираним чланом 25, изгледа да је овај рок обавезе продужен и за старе вароши и варошице, да је помакнут почетни дан рока на 42 године. По смислу ове одредбе, изгледа да за све вароши и варошице које су то постале до 1 јануара 1927 рок обавезе за израду регулационих и нивелационих планова почиње тећи од тога дана (1 јануара 1927). Само оне варошице (вароши нису поменуте) које после тога дана буду проглашене, имају почетак рока од дана проглашења. Иначе, код свих, дужина рока износи три године. У чл. 25 Правилника се, истина, помиње само § 7 Закона о местима, а не и § 8. Али је из садржине одредбе јасно да се он односи у главном на § 8, а само по изузетку, кад то специјално наглашује, на § 7.

50. За Београд постоје нека специјална наређења и нарочити прописи. Тако је 1896 донет *Грађевински Закон за варош Београд*, који је делимично мењан 1898 и 1901. 1907 је донет *Грађевински Правилник за варош Београд*. После Рата, скоро сваки Финансиски Закон има по неку одредбу о изградњи Београда. Ми ћемо навести члан 211 Фин. Закона за 1927—28, који се, истина, позива на § 7 Закона о местима, али има везе само са § 8 (јер Београд није варош од 1885, већ од раније; поред тога, њега изрично помиње § 8 Закона о местима). Тај члан Фин. Закона гласи:

Кад се одобри од стране Министра Грађевина и Министра Унутрашњих Дела потпуни генерални регулациони и нивелациони план Београда, на основу чл. 7. закона о местима, који има да обухвати све потребно земљиште за његово будуће развијање, онда се исти план може мењати само законом. Изузетно, у случајевима неопходне потребе, као и у јавном интересу може измене вршити Министарски Савет на предлог Министра Грађевина, који ће за сваки случај изискати мишљење суда и Одбора Општине Београдске. Овлашћује се Министарски Савет да може на предлог Министра Грађевина а по претходном споразуму Министра Грађевина са Судом и Одбором

Општине Београдске, донети Уредбу о извођењу генералног плана за Београд, којом ће се регулисати питање атара општине Београдске, као и остала питања која су у вези са извођењем новог генералног плана Београда. Истом ће се уредбом прописати и начин на који ће се покрити трошкови ово регулације, нивелације и калармисање вароши.

Сасвим слично наређење садржи чл. 365 Финансиског Закона за 1928/29. Он је мало прецизнији у погледу проширења реона. Тај члан гласи:

Овлашћује се Министарски Савет, да може на предлог Министра Грађевина донети Уредбу о извођењу генералног плана за Београд, коју ће израдити Суд и Одбор Општине Београдске, а којом ће се детаљно регулисати питање атара општине Београдске као и сва остала питања која су у вези са извођењем новог генералног плана. Ова Уредба имаће законску важност и може се мењати само истим путем како је и донета.

Но и пре доношења ове Уредбе, може се решењем Министарског Савета на предлог Министра Грађевина а по тражењу Суда и Одбора Београдске Општине генерални регулациони план мењати. На исти начин могу се извесни делови атара општинског као и делови атара суседних општина, који леже ван садашњег грађевинског реона београдског, а у којима су насеља београдских грађана као што су: Сењак, Тошчидерско Брдо, Дедиње, Душа-новал, Пашино Брдо, Баново Брдо и Чукарина, огласити за саставне делове грађевинског реона Београда и применити на њих одредбе грађевинског закона за Београд, као и дати им сва права која по специјалним законима уживају насеља у садашњем грађевинском реону. Овлашћује се Општина Београдска, да може изузетно од прописа грађевинског закона имања, која су у јавном интересу неопходно потребна за извршење канализације, водовода, осветлења доузети одмах чим експропријацију реше Општински Одбор и одобри Министар Грађевина, с тим, да се поступак за експропријацију одмах предузме и чим буде окончај да се исплата изврши.

За мењање и одступање од одобрених планова, у свим варошима и варошицама важи исти поступак који и за њихово доношење. Изузетно, за Београд је потребно да те измене одобри законодавна власт, а само у случајевима неопходне потребе може измене вршити Министарски Савет по тражењу Суда и Одбора Општине и по предлогу Министра Грађевина.

У ранијим финансијским законима било је прописано и какве зграде имају да се подижу у појединим улицама Београда, на колико спратова. Како се ови прописи не налазе у фин. законима последњих година, може бити спорно да ли они још важе или су престали важити са искеом буџетске године за коју је важио и сам Фин. Закон. У Финансиском Закону за 1928/29 (чл. 364) овлашћује се Суд општине Града Београда да пропише правилник, у споразуму са Министром Грађевина, о наплати такса за израду тротоара. Ту је таксу дужан плаћати сопственик зграде, али свега једанпут (не и приликом поправака тротоара). Може се плаћати и у ратама, у току две године. Плаћање се одлаже за оне зграде, које потпадају под ограничења Закона о становама док су та ограничења на снази.

51. У § 8 прописана је санкција у случају да се планови не изврше уопште или не изврше благовремено, или не изведу добро, или не поднесу на одобрење. Та санкција, која једнако

важи и за новопроглашене вароши и варошице (§ 7), састоји се у извршењу тих послова од стране самих државних власти о трошку дотичних општина. Померањем рока за извршење планова, рока који ће се несумњиво још морати да помера све док се не изради катастар, ова одредба ће остајати непримењена и без дејства. Ипак треба поменути да многе варошке општине, нарочито у Јужној Србији, саме траже од Министарства Грађевина да им државни органи израде планове које ће они платити. Ови случајеви су ипак друкчији од оних предвиђених у § 8 Закона о местима. Такав рад државних органа не представља санкцију и казну за неизвршење дужности општинских власти, већ једну споразумну акцију државе и општина, једну помоћ државних органа у функцијама и дужностима општинских власти, тражену од тих самих власти.

§ 9.

Ако би који право куће и зграде ван вароши, која је утврђена регулационим планом (§§ 7. и 8), па на опомену полицијске власти не би од тога одустао или не би подигнуту зграду срушио, полицијска власт казниће имаоца до тридесет дана затвора или новчано до 150 динара, и наредиће му да зграду поруши, што ако не учини у остављеноме року, сама ће власт о трошку осуђенога решење извршити.

Од овог се изузимају летње куће за уживање и зграде по баштама и виноградима. У случају спора да ли је место на ком су такве куће подигнуте овим изузетком обухваћено, решава се по службеном исказу општинске власти.

52. Осми параграф прописује санкцију у случају да општине не израде планове, девети параграф претпоставља да ти планови већ постоје и прописује казне за оне грађане који се планова не придржавају. Али, у другој алинеји овога параграфа има и једна одредба која није казникоправне природе, једна одредба којом се допуњују и делимично мењају наређења из претходна два параграфа. По тој одредби, могу се и ван реона зидати летње куће за уживање (виле) и зграде по баштама и виноградима. Како се има разумети ова одредба, постоји једно објашњење Министарства Грађевина од 13 априла 1904, донето у сагласности са Грађевинским Саветом. То Објашњење гласи:

1. Само на оним местима, чија је површина бар 2500 м², допушта се подизање летњиковца, а од те површине не сме бити под зградама, било главним или споредним, више од једне десетине.

2. Свако место ако има 2500 м² па на више, а лежи ван границе вароши... које су овде реонске улице — може се употребити за подизање летња-

ковца, с тим, да даљина од ма које зграде у том летњиковцу до најближег пута не сме бити мања од 500 метара.

3. Према реонским улицама и путевима, место мора бити ограђено ради сигурности саобраћаја. Исто тако мора се и засадити, пошто има да служи подизању летњиковца, по чиме ће се засадити, као и да ли ће се морати оградити од суседа, то је ствар сопственика.

4. Свако место, које је подесно за подизање башта и винограда, може се за то и употребити, нити му се има одређивати величина. Свака зграда која долази у башту или виноград, а служи за потребу баштенску или виноградску, мора бити удаљена од најближег пута најмање 500 метара. И свако место ван реона може се употребити за башту или виноград, а чиме ће бити засађено, ствар је сопственика. Зграде за становање по баштама и виноградима не смеју се зидати на плацу мањем од 1000 м² и не смеју покривати више од 50 м² површине. За подруме, стакларе и друге економске грађевине може се употребити онолико простора, колико потреба захтева.

53. О примењивању целог овог параграфа издало је Министарство Унутрашњих Дела један распис полицијским властима 12 септембра 1912. Тај Распис гласи:

1. Да у будуће ни у ком случају не допусте подизање кућа ван обележеног реона вароши односно варошице, и ван села у пољима и планинама; 2. да у случају подизања зграда по чл. 9 Закона о местима полицијска власт увек испита: да ли се зграда подиже у циљу, који предвиђа речени члан, и тек онда, кад нађе да то стоји, допусти подизање зграда. Ради тога дужно је свако лице, које жели да подигне овакву зграду, да се претходно за то обрати молбом месној полицијској власти за дозволу да такву грађевину може подићи, ако не жели да искуси законске последице за противзаконно подизање зграде; и 3. најазад, полицијске власти не смеју сматрати да је кривац тиме, што је кажњен за противзаконно подизање зграде, задобио право да исту подигне, или ако ју је већ подигао, да зграда остане, по у таквом случају започету или подигнуту зграду треба порушити силом власти, као што изведени законски пропис и нарчује.

54. Казне за неизвршење грађевинских наредба из Закона о бањама и правилима о ушоравању села саопштене су уз § 7. Оне се налазе у истим одредбама којима се регулише и само питање подизања зграда.

55. Поред § 9 Закона о местима, постоји једна слична одредба и у Казненом Закону, по којој се казни затвором од једног до три дана, или у новцу од једног до три талира сваки онај „ко без дозвољења власти полицијске у вароши кућу или другу какву зграду подиже, или пошто је развалио поново оправља, означену линију не држи, или басмаке или приземне прозоре на сокак испушта. Поред казни и радња ће се зауставити или порушити, у колико прелази линију или правилно зидања по варошима“.

Сумњиво је да ли је § 9 Закона о местима дерогирао ову 18 тачку § 329 Казненог Законика, јер су им наређења слична а казне различите, у Казненом Закону много блаже него у Закону о местима. По општим кривичноправним принципима, у сумњивим случајевима који закон треба да се примени, примењује се увек блажи. Према томе, од сумње да ли важи 18 тачка § 329 Казненог Законика долази до сумње важи да ли § 9 Закона о местима.

56. За Београд постоје не само специални грађевински прописи него и специални казеноправни прописи за неизвршење грађевинских прописа. Њих има местимиче у свим нормама поменутим уз § 8. Али је 1921, 25 јуна, донета једна Уредба којом се Закону о општинама, његовом 158 члану, додаје један нови 158а. Та Уредба, озакоњена доцније, наређује :

Ко подиже или поправа у Београду грађевине без одобрења Општине Града Београда или то ради мимо датог одобрења, да се казни новчано са 10% процене вредности целе грађевине у корист Регулационог Фонда с тим, да му се и грађевина одмах о његовом трошку поруши, ако он то сам не учини.

Истом казном да се казне, као саучесници, и предузимач и мајстори који зидају такву грађевину.

Казну ову изриче општински суд чија пресуда подлежи разматрању Првог степеног Суда за град Београд, чије је решење извршно. Између грађевинског рејона и границе атара не смеју се подизати грађевине за стално становање. Допуштено је зидати грађевине за индустријска предузећа за општинске и државне потребе, пољску привреду као и аграде за летње становање. За сваку овакву грађевину општина даје дозволу ако грађевина одговара грађевинским прописима.

Грађевине које се затеку на простору или грађевинског реона града Београда а нису летње куће, индустријска предузећа, општинске или државне грађевине не могу се од дана ступања у живот ове уредбе опраћати нити поправљати, ако та оправа или доправка ма у чему мења величину или облик грађевине, а по истеку 10 год. имају се порушити сасвим. Оастувања може бити само тако ако ове грађевине према новој регулацији нису ван исте и ако грађевина одговара условима грађевинског закона за Београд.

Ко поступи противно овоме, казниће се по првоме ставу овог члана*.

Списак бр. 1

Вароши у Северној Србији
по азбучном реду

Ред. број	Назив вароши	Ранији округ	Број становника 1921 године
1	Алексинац	Нишки	4.756
2	Београд	Београд, град	111.740
3	Ваљево	Ваљевски	9.768
4	Врање	Врањски	7.522
5	Гор. Милановац	Руднички	2.186
6	Зајечар	Тимочки	8.995
7	Јагодина	Моравски	4.847
8	Књажевац	Тимочки	3.445
9	Крагујевац	Крагујевачки	15.664
10	Крушевац	Крушевачки	6.499
11	Лесковац	Врањски	13.721
12	Лозница	Подрински	3.053
13	Неготин	Крајински	5.872
14	Ниш	Нишки	25.096
15	Параћин	Моравски	5.207
16	Пирот	Пиротски	10.462
17	Пожаревац	Пожаревачки	10.625
18	Прокупље	Топлички	5.390
19	Свилајинац	Моравски	4.393
20	Смедерево	Смедеревски	6.296
21	Ђуприја	Моравски	4.917
22	Ужице	Ужички	4.893
23	Чачак	Чачански	5.088
24	Шабац	Подрински	9.224

Вароши у Јужној Србији
по азбучном реду

Ред. број	Назив вароши	Ранији округ	Број становника 1921. год.
1	Беране	Берански	2.772
2	Бијело Поље	Бијелопољски	3.297
3	Битољ	Битољски	28.418
4	Велес	Скопски	14.183
5	Гњилане	Косовски	6.725
6	Дебар	Охридски	7.060
—	Ђаковица	Метохиски	12.724
7	Ђевђелија	Тиквешки	2.792
8	Кавадар	Тиквешки	5.525
9	Кос. Митровица	Звечански	9.981
10	Куманово	Кумановски	13.372
11	Нови Пазар	Рашки	11.207
12	Охрид	Охридски	9.603
13	Пећ	Метохиски	14.762
14	Пљевља	Пљевљски	6.360
15	Призрен	Призренски	16.433
16	Пријеполје	Пријеполски	2.899
17	Прилеп	Битољски	18.532
18	Приштина	Косовски	14.290
19	Сјеница	Рашки	3.498
20	Скопље	Скопски	41.066
—	Струмица	Тиквешки	6.143
21	Тетово	Тетовски	15.109
22	Штип	Брегалнички	11.191

Вароши у Србији (Северној и Јужној)
по областима и срезовима

Ред. број	Област	Срез	Назив вароши
1	Београдска	—	Београд
2	Битољска	битољски	Битољ
3	"	горњодебарски	Дебар
4	"	ђевђелиски	Ђевђелија
5	"	кавадарски	Кавадар
6	"	охридски	Охрид
7	"	прилепски	Прилеп
—	"	струмички	Струмица
8	Брегалничка	штипски	Штип
9	Ваљевска	ваљевски	Ваљево
10	Врањска	гњилански	Гњилане
11	"	пчињски	Врање
12	Зетска	берански	Беране
—	"	ђаковички	Ђаковица
13	"	пећски	Пећ
14	Косовска	грачанички	Приштина
15	"	прокупачки	Прокупље
16	"	шарпланински	Призрен
17	Крушевачка	расински	Крушевац
18	Моравска	белићски	Јагодина
19	"	параћински	Параћин
20	"	"	Ђуприја
21	"	ресаавски	Свилајинац
22	Нишка	алексиначки	Алексинач
23	"	лесковачки	Лесковац
24	"	нишавски	Пирот
25	"	нишки	Ниш
26	Подринска	јадрански	Лозница
27	"	поцерски	Шабац
28	Подунавска	подунавски	Смедерево
29	Пожаревачка	пожаревачки	Пожаревац
30	Рашка	дежевски	Нови Пазар
31	"	митровички	Косов. Митровица
32	"	сјенички	Сјеница

Ред. број	Област	Срез	Назив вароши
33	Рашка	трнавски	Чачак
34	Скопска	велешки	Велес
35	"	доњополошки	Тетово
36	"	жеглиговски	Куманово
37	"	скопски	Скопље
38	Тимочка	заглавски	Књажевац
39	"	зајечарски	Зајечар
40	"	неготински	Неготин
41	Ужичка	бијелополски	Бијело Поље
42	"	милешевски	Пријеполје
43	"	пљеваљски	Пљевља
44	"	ужички	Ужице
45	Шумадијска	крагујевачки	Крагујевац
46	"	таковски	Горњи Милановац

Варошице у Северној Србији по азбучном реду

Ред. бр.	Назив варошице	Срез	Ранији округ	Година проташће на листу пошту
1	Азања	јасенички	смедеревски	1922
2	Александровац	жуписки	крушевачки	1882
—	Александровац	моравски	пожаревачки	?
3	Аранђеловац	јасенички	крагујевачки	1866
4	Ариље	ариљски	ужички	1886
5	Бабушица	лужнички	пиротски	1925
6	Багрдан	белички	моравски	1892
7	Бајина Башта	рачански	ужички	1886
8	Бања (Соко Бања)	бањски	нишки	1866
9	Бањани	тамнавски	ваљевски	1922
10	Барајево	посавски	београдски	1921
11	Баточина	крагујевачки	крагујевачки	1885
12	Бачина	темнишки	моравски	1920
13	Белановица	качерски	руднички	1904
14	Бела Паланка	белопаланачки	пиротски	1885
15	Белушић	левачки	моравски	1924
16	Блаце	прокупачки	топлички	1921
17	Богатић	мачвански	подрински	1924
18	Божевац	пожаревачки	пожаревачки	1896
19	Бољевац	бољевачки	тимочки	1885
20	Бољковац	качерски	руднички	1925
21	Брза Паланка	брзопаланачки	крајински	1885
22	Брус	копаонички	крушевачки	1885
23	Брусник	крајински	крајински	1922
24	Бучје	заглавски	тимочки	1923
25	Варварин	темнишки	моравски	1882
26	Велика Дренова	трстенички	крушевачки	1922
27	Велика Плана	орашки	смедеревски	1924
28	Велики Поповић	деспотовачки	моравски	1882
29	Вел. Шиљеговац	расински	крушевачки	1926
30	Велико Градиште	рамски	пожаревачки	1866
31	Велико Орашје	орашки	смедеревски	1921
32	Венчане	олубарски	београдски	1921
33	Владимирци	посавотамнав.	подрински	1924
34	Владичин Хан	пољанички	врашки	1921
35	Власотинци	власотивачки	врашки	1879
36	Враћевшница	таковски	руднички	1924
37	Голубац	голубачки	пожаревачки	1881
38	Грделица	власотиначки	врашки	1924
39	Грејач	моравски	нишки	1926

Ред. бр.	Назив варошице	Срез	Ранији округ	Година прогласи- вања за по- шту
40	Гроцка	гrotchански	београдски	1866
41	Гружа	гружански	крагујевачки	1922
42	Гуча	драгачевски	чачански	1893
43	Дебри	посавотамнав.	подрински	1924
44	Делиград	алексиначки	нишки	1927
45	Деспотовац	деспотовачки	моравски	1882
46	Доња Шаторња	јасенички	крагујевачки	1924
47	Доњи Душник	нишки	нишки	1922
48	Доњи Крчин	темнишки	моравски	1923
49	Доњи Милановац	поречки	крајински	1866
50	Драгинац	јадрански	подрински	1902
51	Жабаре	моравски	пожаревачки	1886
—	Жагубица	хомољски	пожаревачки	?
52	Злот	бољевачки	тимочки	1921
53	Ивањица	моравички	чачански	1866
54	Јабучевац	брзопаланачки	крајински	1921
55	Јунковац	колубарски	београдски	1924
56	Кална	нишавски	пиротски	1925
57	Кладово	кључки	крајински	1866
58	Кличевац	рамски	пожаревачки	1923
59	Кнић	гружански	крагујевачки	1922
60	Колари	подунавски	смедеревски	1889
61	Косачић	јабланички	врањски	1922
62	Косјерић	црногорски	ужички	1893
63	Коцељева	посавотамнав.	подрински	1924
64	Краљево	жички	чачански	1866
65	Краљево Село	тимочки	тимочки	1920
66	Крепољин	хомољски	пожаревачки	1923
67	Кривељ	зајечарски	тимочки	1910
68	Крупањ	рађевски	подрински	1866
69	Куршумлија	косанички	топлички	1886
70	Кусадак	јасенички	смедеревски	1923
71	Кучево	звишки	пожаревачки	1882
72	Лазаревац	колубарски	београдски	1882
73	Лајковац	тамнавски	ваљевски	1924
74	Лапово	лепенички	крагујевачки	1896
75	Лебане	јабланички	врањски	1912
76	Лешница	јадрански	подрински	1866
77	Лозовник	орашки	смедеревски	1921
78	Љиг	качерски	руднички	1920
79	Љуберађа	лужнички	пиротски	1925
80	Љубовија	азбуковачки	подрински	1885
81	Мајдан пек	поречки	крајински	1866
82	Мало Црниће	пожаревачки	пожаревачки	1924
83	Марковац	орашки	смедеревски	1921

Ред. бр.	Назив варошице	Срез	Ранији округ	Година прогласи- вања за по- шту
84	Медвеђе	јабланички	врањски	1921
85	Мионица	колубарски	ваљевски	1909
86	Митровица (Мала)	мачвански	подрински	1866
87	Младеновац	космајски	београдски	1893
88	Мрчајевци	љубишки	руднички	1926
89	Наталини	лепенички	крагујевачки	1881
90	Обреновац	моравски	ваљевски	1866
91	Оресица	моравски	пожаревачки	1923
92	Осечина	подгорски	ваљевски	1925
93	Паликл	јасенички	смедеревски	1866
94	Петровац	млавски	пожаревачки	1886
95	Пецка	азбуковачки	подрински	1904
96	Пожега	пожешки	ужички	1866
97	Прањани	таковски	руднички	1927
98	Предејане	власотинички	врањски	1925
99	Раброво	рамски	пожаревачки	1923
100	Ражањ	ражањски	крушевачки	1886
101	Раља	космајски	београдски	1923
102	Рача	лепенички	крагујевачки	1866
103	Рашка	студенички	чачански	1866
104	Рековац	левачки	моравски	1885
105	Рипањ	врачарски	београдски	1923
106	Рогачица	рачански	ужички	1886
107	Салаш	крајински	крајински	1921
108	Сараорци	орашки	смедеревски	1896
109	Сврљиг	сврљишки	нишки	1904
110	Седларе	ресавски	моравски	1924
111	Селевац	јасенички	смедеревски	1922
112	Смољинац	пожаревачки	пожаревачки	1924
113	Сопот	космајски	београдски	1893
114	Средњево	рамски	пожаревачки	1925
115	Степојевац	посавски	београдски	1921
116	Страгаре	јасенички	крагујевачки	1922
117	Сурдулица	масурички	врањски	1886
118	Текија	кључки	крајински	1885
119	Тешница	моравски	нишки	1926
120	Топола	јасенички	крагујевачки	1885
121	Трстеник	трстенички	крушевачки	1866
122	Ћићевац	ражањски	крушевачки	1922
123	Уб	тамнавски	ваљевски	1866
124	Умка	посавски	београдски	1921
125	Умчаре	гrotchански	београдски	1922
126	Цариброд	царибродски	пиротски	1919
127	Црна Трава	власотинички	врањски	1923
128	Штубик	брзопаланачки	крајински	1922

Варошице у Јужној Србији

по азбучном реду

Редни број	Назив варошице	Срез	Ранији округ	Година прогласа-вања за варошицу
1	Берово	Малешки	Брегалнички	1914
2	Брод	Горски	Призренски	1914
3	Бродарево	Милешевски	Пријеполски	1914
4	Бујановац	Пршевски	Кумановски	1914
5	Валандово	Дојрански	Тиквешки	1914
6	Виница (Јужна)	Кочански	Брегалнички	1923
7	Вучитрн	Вучитрнски	Звечански	1914
8	Гостивар	Гор. Полошки	Тетовски	1914
9	Дојран	Дојрански	Тиквешки	1914
10	Жировница	Галички	Тетовски	1926
11	Злетово	Кратовски	Кумановски	1925
12	Исток	Источки	Метохиски	1924
13	Јањево	Грачанички	Косовски	1914
14	Качаник	Качанички	Скопски	1914
15	Кичево	Кичевски	Битољски	1914
16	Кленик	Пршевски	Кумановски	1923
17	Кочане	Кочански	Брегалнички	1914
18	Кратово	Кратовски	Кумановски	1914
19	Крива Паланка	Кр. Паланачки	Кумановски	1914
20	Крушево	Крушевски	Битољски	1914
21	Липљан	Грачанички	Косовски	1920
22	Неготин	Неготински	Тиквешки	1914
23	Нова Варош	Ново Варошки	Пријеполски	1914
24	Ораховац	Подримски	Призренски	1914
25	Прешево	Пршевски	Кумановски	1914
26	Подујево	Лапски	Косовски	1922
27	Прибој	Прибојски	Пријеполски	1914
28	Радовиште	Радовишки	Брегалнички	1914
29	Ресен	Преспански	Битољски	1914
—	Рожај	Берански	Берански	?
30	Ростуша	Галички	Тетовски	1926
31	Св. Никола	Овчеполски	Брегалнички	1914
32	Струга	Струшки	Охридски	1914
33	Трговиште	Кр. Паланачки	Кумановски	1923
34	Урошевац	Неродимски	Косовски	1914
35	Царево Село	Царевоселски	Брегалнички	1914
36	Шаховићи	Бијелопољски	Бијелопољски	1925
37	Штимље	Неромскиди	Косовски	1927

Варошице у Србији (Северној и Јужној)

по областима и срезовима.

Ред. број	Област	Срез	Назив варошице	
1	Београдска	прачарски	Рипањ	
2	"	посавски	Барајево	
3	"	"	Степојевац	
4	"	"	Умка	средно место
5	Битољска	дојрански	Валандово	ср. м.
6	"	"	Дојран	
7	"	кичевски	Кичево	ср. м.
8	"	крушевски	Крушево	ср. м.
9	"	неготински	Неготин	ср. м.
10	"	преспански	Ресен	ср. м.
11	"	струшки	Струга	ср. м.
12	Брегалничка	кочански	Виница (Јуж.)	
13	"	"	Кочане	ср. м.
14	"	малешки	Берово	ср. м.
15	"	овчеполски	Св. Никола	ср. м.
16	"	радовишки	Радовиште	ср. м.
17	"	царевоселски	Царево Село	ср. м.
18	Ваљевска	колубарски	Мионица	ср. м.
19	"	подгорски	Осечина	
20	"	посавски	Обреновац	ср. м.
21	"	тамнавски	Бањани	
22	"	"	Лајковац	
23	"	"	Уб	ср. м.
24	Врањска	кривоаланачки	Крива Паланка	ср. м.
25	"	"	Трговиште	
26	"	масурички	Сурдулица	ср. м.
27	"	пољанички	Владичин Хан	ср. м.
28	"	пршевски	Бујановце	
29	"	"	Кленик	
30	"	"	Прешево	ср. м.
—	Зетска	берански	Рожај	
31	"	источни	Исток	ср. м.
32	Косовска	горски	Брод	
33	"	грачанички	Јањево	
34	"	"	Липљан	
35	"	јабланички	Лебане	ср. м.
36	"	"	Косачић	
37	"	"	Медвџе	
38	"	лапски	Подујево	ср. м.

Ред. број	Област	Срез	Назив варошице	
39	Косовска	косанички	Куршумлија	среско место
40	"	неродимски	Урошевац	ср. м.
41	"	"	Штимље	
42	"	подрински	Ораховац	ср. м.
43	"	прокупачки	Блаце	
44	Крушевачка	жупски	Александровац	ср. м.
45	"	копаонички	Брус	ср. м.
46	"	ражањски	Ражањ	ср. м.
47	"	"	Ђићевац	
48	"	расински	В. Шилеговац	
49	"	трстенички	Вел. Дренова	
50	"	"	Трстеник	ср. м.
51	Моравска	белички	Багрдан	
52	"	деспотовачки	Вел. Поповић	
53	"	"	Деспотовац	ср. м.
54	"	левачки	Белушић	
55	"	"	Рековац	ср. м.
56	"	ресавски	Седларе	
57	"	темнићски	Бачина	
58	"	"	Варварин	ср. м.
59	"	"	Доњи Крчин	
60	Нишка	алексиначки	Делиград	
61	"	бањски	Бања (Соко Б.)	ср. м.
62	"	белопаланачки	Бела Паланка	ср. м.
63	"	власотиначки	Власотинце	ср. м.
64	"	"	Грделица	
65	"	"	Предејане	
66	"	"	Црна Трава	
67	"	лужнички	Бабушница	ср. м.
68	"	"	Љуберађа	
69	"	моравски	Грејач	
70	"	"	Тешица	
71	"	нишавски	Кална	
72	"	нишки	Доњи Душник	
73	"	сврљишки	Сврљиг	ср. м.
74	"	царибродски	Цариброд	ср. м.
75	Подринска	азбуковачки	Љубовија	ср. м.
76	"	"	Пецка	
77	"	јадрански	Драгинац	
78	"	"	Лешница	
79	"	мачвански	Богатић	ср. м.
80	"	"	Митровица	
81	"	посавотамнавски	Владимирци	ср. м.

Ред. број	Област	Срез	Назив варошице	
82	Подринска	посавотамнавски	Дебrc	
83	"	"	Коцељева	среско место
84	"	рађевски	Крупањ	ср. м.
85	Подунавска	гочански	Гроцка	
86	"	"	Умчаре	
87	"	јасенички	Азања	
88	"	"	Кусадак	
89	"	"	Паланка	ср. м.
90	"	"	Селевац	
91	"	колубарски	Венчане	
92	"	"	Јунковац	
93	"	"	Лазаревац	ср. м.
94	"	космајски	Младеновац	
95	"	"	Раља	
96	"	"	Сопот	ср. м.
97	"	орашки	Велика Плана	
98	"	"	Вел. Орашје	ср. м.
99	"	"	Лозовик	
100	"	"	Марковци	
101	"	"	Сараорци	
102	"	полунавски	Колари	
103	Пожаревачка	голубачки	Голубац	ср. м.
104	"	звишки	Кучево	ср. м.
105	"	млавски	Петровац	ср. м.
—	"	моравски	Александровац	
106	"	"	Жабаре	ср. м.
107	"	"	Ореовица	
108	"	пожаревачки	Божевац	
109	"	"	Мало Црниће	
110	"	"	Смољинац	
111	"	рамски	Вел. Градиште	ср. м.
112	"	"	Кличевац	
113	"	"	Раброво	
114	"	"	Средњево	
—	"	хомољски	Жагубица	
115	"	"	Крепољин	
116	Рашка	вучитрски	Вучитри	ср. м.
117	"	драгачевски	Гуча	ср. м.
118	"	жички	Краљево	ср. м.
119	"	моравички	Ивањица	ср. м.
120	"	студенички	Рашка	ср. м.
121	Скопска	галички	Жировница	
122	"	"	Ростуша	ср. м.

Ред. број	Област	Срез	Назив варошице	
123	Скопска	горњополошки	Гостивар	српско место
124	"	качанички	Качаник	ср. м.
125	"	кратовски	Злегово	
126	"	"	Кратово	ср. м.
127	Тимочка	бољевачки	Бољевац	ср. м.
128	"	"	Злот	
129	"	брзопаланачки	Брза Паланка	
130	"	"	Јабучевац	ср. м.
131	"	"	Штубљак	
132	"	заглавски	Бучје	
133	"	зајечарски	Кривељ	
134	"	кључки	Кладово	ср. м.
135	"	"	Текија	
136	"	крајински	Брусник	
137	"	"	Салаш	ср. м.
138	"	поречки	Д. Милацовац	ср. м.
139	"	"	Мајдан Пек	
140	"	тимочки	Краљево Село	ср. м.
141	Ужичка	ариљски	Ариље	ср. м.
142	"	бијелопольски	Шаховићи	ср. м.
143	"	милешевски	Бродарево	
144	"	нововарошки	Нова Варош	ср. м.
145	"	пожешки	Пожега	ср. м.
146	"	прибојски	Прибој	ср. м.
147	"	рачански	Бајина Башта	ср. м.
148	"	"	Рогачица	
149	"	пригорски	Косјерић	ср. м.
150	Шумадијска	гружански	Гружа	
151	"	"	Квић	
152	"	јасенички	Аранђеловац	ср. м.
153	"	"	Д. Шаторња	
154	"	"	Страгаре	
155	"	"	Топола	
156	"	качерски	Белановица	
157	"	"	Бољковац	
158	"	"	Љиг	
159	"	крагујевачки	Баточина	
160	"	лепенички	Лапово	
161	"	"	Наталинци	
162	"	"	Рача	ср. м.
163	"	љубићки	Мрчајевци	
164	"	таковски	Враћевшница	
165	"	"	Прањани	